

Opvoeding in beeld

Relatie tussen gezinskenmerken, ouderkenmerken, ervaren opvoedingsstress en opvoedingsgedrag van ouders van kinderen met een visuele beperking.

Masterthese 2009

Liesbeth Verduijn

Studentnummer 1468928

Onder begeleiding van:

Dr. S. Kef

Vrije Universiteit Amsterdam

Faculteit Psychologie en Pedagogiek

Afdeling Orthopedagogiek

Tweede beoordelaar: Dr. A.M. Willemen

Abstract

Subject: This study examines the relationship between family factors, parental factors, parenting stress and parenting behavior in parents of children with visual impairments aged 6-13.

Method: 52 Parents of children with visual impairments filled in a questionnaire about their parenting experiences. To determine statistical relationships between the several variables, Pearson correlations and ANOVA- and MANOVA-analyses were used. Next, a Multiple Regression Analysis was executed to determine 1) the most important family factors and parental factors in the extent of parenting stress, and 2) the most important family factors, parental factors and parenting stress factors in the presence and extent of specific parenting behavior.

Results: The outcome of this study shows that there is a small relationship between family factors and parenting stress and a small relationship between family factors and parenting behavior. A stronger relationship was found between parental factors and parenting stress and -behavior. Especially marital satisfaction, common parental well-being and the presence of a visual impairment in one of the parents seems to be of importance in the extent of parenting stress and specific parenting behavior. Finally, results show that there are also some quite strong correlations between variables of parenting stress and parenting behavior. Some aspects of parenting stress seems to be of importance in the extent of some aspects of parenting behavior.

Discussion: This study provides new insights into parenting stress and parenting behavior in parents of children with visual impairments, and the determinants that are involved in this. Further research is needed to explain some of these findings. This study provides directives for further scientific research on this subject as well as practical support for parents of children with visual impairments.

Inhoud

1. Inleiding	3
1.1 Theoretisch model	3
1.2 Opvoeding van kinderen met een beperking	4
1.3 Ontwikkeling en opvoeding van kinderen met een visuele beperking	5
1.4 Doelstelling	9
2. Methode	12
2.1 Onderzoeksgroep en design	12
2.2 Procedure	12
2.3 Operationalisatie en Instrumentatie	13
2.4 Data-analyse	16
3. Resultaten	18
3.1 Correlaties van opvoedingsstress en opvoedingsgedrag	18
3.2 Gezinskenmerken en opvoeding	20
3.3 Ouderkenmerken en opvoeding	22
3.4 Regressie tussen gezinskenmerken, ouderkenmerken, ervaren opvoedingsstress en opvoedingsgedrag	25
4. Discussie	29
4.1 Conclusie en Discussie	29
4.2 Limitaties	33
4.3 Aanbevelingen	34
5. Literatuur	36
Bijlage I	39

1. Inleiding

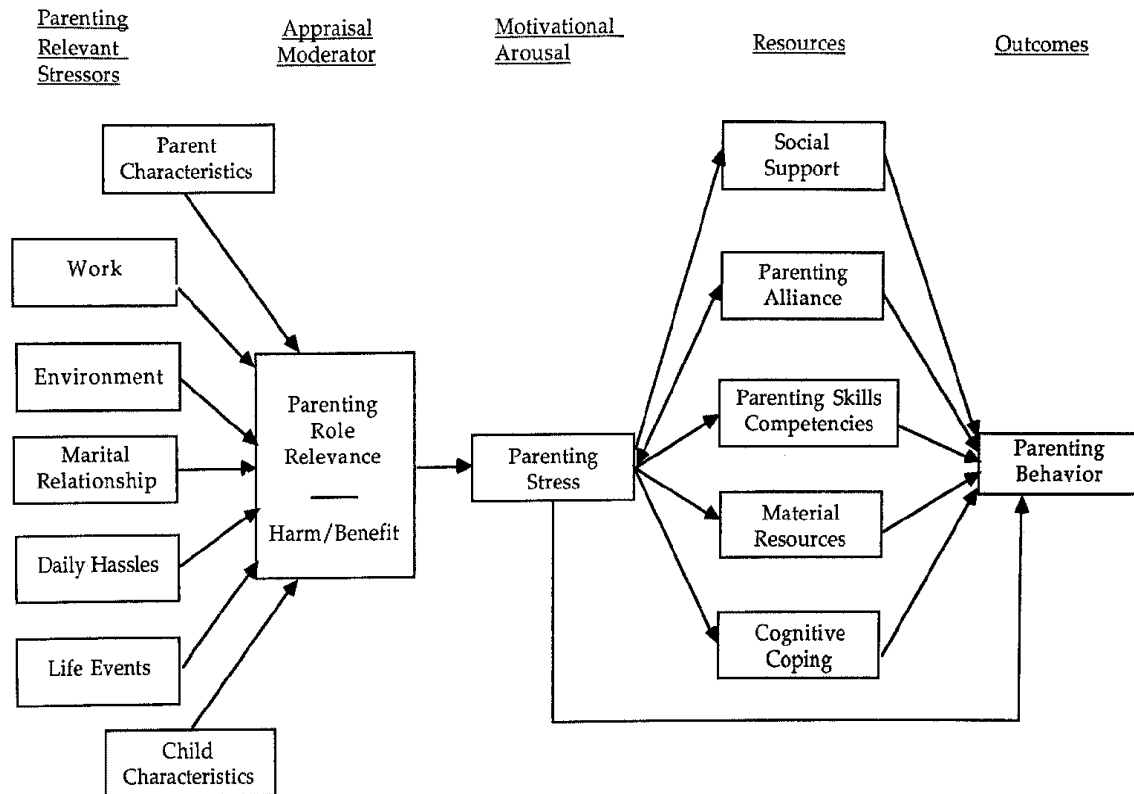
1.1 Theoretisch model

Het opvoedingsgedrag van ouders en de factoren die dit beïnvloeden, zijn in de pedagogische en (ontwikkelings)psychologische wetenschap regelmatig onderwerp van onderzoek. De bestaande literatuur bevat dan ook verschillende modellen die recht proberen te doen aan de complexiteit van het ontstaan van opvoedingsgedrag van ouders en de invloed die dit heeft op de ontwikkeling van kinderen. Huidig onderzoek richt zich op factoren die gerelateerd zijn aan de mate van stresservaring van ouders van kinderen met een visuele beperking en de relatie hiervan met het opvoedingsgedrag. Er wordt uit gegaan van het model van Abidin (1992), zie figuur 1.1 op de volgende pagina. In dit model wordt verondersteld dat het gedrag van ouders wordt beïnvloed door een groot aantal sociologische-, omgevings-, gedrags-, en ontwikkelingsvariabelen. Een aantal van deze variabelen wordt beschouwd als mogelijke stressor voor ouders en zijn in het model gespecificeerd als Ouder karakteristieken, Werk, Omgeving, Huwelijksrelatie, Dagelijkse problemen, Life events (bijzondere gebeurtenissen in het leven zoals ziekte of verlies van een dierbare) en Kind karakteristieken. De invloed van deze stressoren op het gedrag van ouders gaat via de rol van de ouder als opvoeder. Deze variabele, *ouderrol* genoemd, is een set overtuigingen en verwachtingen die de ouder over zichzelf heeft als opvoeder. De ouder bouwt onder invloed van de genoemde mogelijke stressoren een intern werkmodel van zichzelf op over zijn functioneren als ouder. Binnen dit interne werkmodel van de ouderrol zet de ouder positieve en negatieve kanten tegenover elkaar waarmee hij of zij geconfronteerd wordt in de rol van ouder. Het resultaat van deze overweging beïnvloedt de mate van stresservaring van de ouder (Abidin, 1992). Bestaat het interne werkmodel van een ouder voornamelijk uit positieve factoren, dan zal er naar verwachting minder stress worden ervaren dan als het interne werkmodel wordt overheerst door negatieve factoren.

Ouderlijke stress is volgens dit model van Abidin het resultaat van een serie overwegingen en ervaringen die de ouder verbindt aan zijn of haar rol als ouder. In dit model wordt ouderlijke stress gezien als een motiverende variabele, welke ouders aanzet of ontmoedigt in het gebruik van beschikbare bronnen die het ouderschap kunnen ondersteunen. De kwantiteit en kwaliteit van de bronnen waarover de ouder beschikt, spelen een belangrijke rol in het uiteindelijke opvoedingsgedrag van de ouders. Daarnaast is er in dit model ook een directe relatie tussen ouderlijke stress en het opvoedingsgedrag (Abidin, 1992).

Volgend op deze uiteenzetting van het theoretisch model van Abidin zal in paragraaf 1.2 dit model in verband worden gebracht met de opvoeding van kinderen met een beperking. In paragraaf 1.3 zal specifiek worden ingegaan op de ontwikkeling van

kinderen met een visuele beperking en de gevolgen die dit heeft voor de opvoeding van deze kinderen en de aanwezigheid van opvoedingsstress bij ouders.

Figuur 1.1. Mogelijke invloed van determinanten op gedrag van ouders. Model volgens Abidin (1992)

1.2 Opvoeding van kinderen met een beperking

In het model van Abidin (1992) wordt de karakteristiek van het kind gezien als mogelijke stressor voor ouders. De komst van een kind met een verstandelijke, lichamelijke of zintuiglijke beperking brengt verschillende gevolgen met zich mee die invloed hebben op het interne werkmodel dat ouders van zichzelf opbouwen. Het is bekend dat ouders van een kind met een beperking veelal in een verwerkingsproces komen, waarbij gevoelens van verdriet, schuld, boosheid, paniek, ongeloof, ontkenning en machteloosheid voor kunnen komen (Webster & Ward, 1993). De reactie van de ouders op de komst van een kind met een beperking verschilt per individu en is afhankelijk van een groot aantal interne en externe factoren zoals de ernst van de beperking van het kind, de steun en

reactie van de partner en anderen in de omgeving, persoonlijkheid van de ouder en persoonlijkheid van het kind. Naast de invloed die de aanwezigheid van een kind met een beperking met zich meebrengt op het welbevinden en functioneren van ouders, heeft dit ook gevolgen voor eventuele broertjes of zusjes. De aanwezigheid van een kind met een beperking heeft invloed op het functioneren van het gehele gezinssysteem (Cummings, Davies & Campbell, 2000). Binnen het gezin worden de ouders gezien als belangrijkste verantwoordelijken voor het welzijn van elk gezinslid. Voor ouders van een kind met een beperking geldt dat zij, meer nog dan ouders van kinderen zonder beperking, voor de uitdaging staan om het welbevinden van het gezin te realiseren. Bij het grootbrengen van een kind met een beperking is dan ook sprake van een verzwaarde opvoedingssituatie waarin beroep wordt gedaan op het aanpassingsvermogen van ouders op de specifieke behoeften van het kind met zijn beperking, zodat het kind zich optimaal kan ontwikkelen. Immers, de kwaliteit van interacties tussen ouders en kind wordt beschouwd als één van de belangrijkste factoren in de ontwikkeling van het kind (Loots, Devicé & Sermijn, 2003).

De zorg voor een kind met een beperking brengt verhoogde risico's op stress bij de ouders met zich mee. Met name karakteristieken van het kind, zoals algeheel niveau van functioneren, mogelijkheden tot communicatie en cognitieve- en motorfuncties, zijn sterk gerelateerd aan de mate van stresservaring bij ouders. Ook familiecohesie en stressvolle life events zijn sterke voorspellers voor stress bij ouders van een kind met een beperking (Boyce & Behl, 1991).

1.3 Ontwikkeling en opvoeding van kinderen met een visuele beperking

De ontwikkeling van een kind is een continue proces van verandering, dat ontstaat via interacties tussen het kind en zijn omgeving. In de eerste levensjaren verloopt de ontwikkeling van het kind zich voornamelijk via exploratie van de omgeving. Visus functioneert hierin als belangrijk intermediair tussen het kind en de hem omringende omgeving. Ook in de totstandkoming van (vroeg) ouder- kind interacties en de latere joint attention (gedeelde aandacht) is oogcontact een belangrijk, zo niet cruciaal, onderdeel (Loots et al., 2003).

De visuele waarneming biedt, in vergelijking met de andere zintuigen, de meeste structuur en continuïteit in de omgeving van het kind en maakt deze voorspelbaar. Vanwege problemen met het zicht wordt een kind minder door zijn omgeving uitgelokt tot explorerend gedrag en zullen zij meer moeite hebben met het delen van gevoelens en ervaringen met anderen. Hierdoor verloopt de ontwikkeling bij kinderen met een visuele beperking anders en zijn hier meer risico's aan verbonden (Campbell, 2007; Loots & De Sloovere, 2005; Gringhuis, Moonen & Van Woudenberg, 1996). Onderzoek wijst uit dat bij de afwezigheid van een goede werking van de visuele waarneming de overige

zintuigen compensatie bieden aan het kind bij het exploreren van de omgeving. Het kind met een visuele beperking leert deze overige zintuigen zoals tast, gehoor en geur effectiever te gebruiken bij het inwinnen van omgevingsinformatie (Lewis, 2002).

Voor kinderen met een visuele beperking geldt daarom dat zij in vergelijking met kinderen die zien andere stimulans van opvoeders nodig hebben voor een optimale ontwikkeling. Een kind dat slecht ziet zal door de omgeving meer moeten worden uitgelokt om deze te verkennen. Opvoeders kunnen dit doen door de omgeving voor het kind dichterbij te halen en aantrekkelijker te maken. Hierbij is het belangrijk dat opvoeders aandacht hebben voor de niet-visuele ervaringswereld van het kind en inspelen op de tactiele, kinesthetische, vestibulaire en auditieve ervaring (Loots et al., 2005). Meer specifiek hebben blinde kinderen baat bij opvoeders die sensitief reageren op lichaams- en handbewegingen van het kind en zelf gebruik maken van beweging, aanraking en variaties in stemgebruik in de communicatie (Perez- Pereira & Conti-Ramsden, 1999). Voor een goede totstandkoming van ouder- kind interacties is het van belang dat ouders van kinderen met een visuele beperking responsief reageren op de communicatiesignalen die het kind uitzendt. Om dit te kunnen moeten ouders inzicht krijgen in het communicatiegedrag van het kind. Zo wenden baby's met een ernstige visuele beperking vaak het hoofd af als de opvoeder nadert, iets wat kan overkomen als afwijzing terwijl dit vaak een teken is dat het kind zijn gehoor gebruikt om de aandacht te richten op de opvoeder. Er bestaat een relatie tussen de responsiviteit van de moeder op geïnitieerd contact van het kind dat slecht ziet en de ontwikkeling van dit kind; het herhalen of herformuleren van de boodschap die het kind uitzendt door de moeder heeft een positieve invloed op de ontwikkeling van het kind (Dote-Kwan, 1995). Dit vocaal spiegelen van signalen die het kind uitzendt wordt beschouwd als een effectieve manier om contact met het kind te houden (Gringhuis et al., 1996). Het toepassen van deze aangepaste vaardigheden vraagt veel van ouders. Onderzoek van Baird, Mayfield & Baker (1997) laat zien dat moeders van blinde kinderen moeite hebben met het herkennen van communicatiesignalen van hun kinderen en dat het risico op miscommunicatie tussen kind en moeder bestaat. Daarbij zijn zowel moeders als het kind met een visuele beperking minder responsief, en zijn deze kinderen minder actief in de communicatie met hun moeder dan kinderen die zien. Opgemerkt dient te worden dat de kinderen in dit onderzoek al bekend waren bij de hulpverlening en ook bijkomende beperkingen hadden. Resultaten van Behl & Akers (1996) wijzen erop dat de interactie tussen moeder en kind niet verstoord hoeft te worden door de aanwezigheid van een visuele beperking bij het kind en dat de interacties tussen moeders van kinderen met- en zonder visuele beperking niet verschillen in kwaliteit.

In de peuter- en kleuterleeftijd wordt de ontwikkeling van kinderen gekenmerkt door het ontstaan van meer zelfstandig gedrag wat voortvloeit uit imitatie. Met de

uitbreiding van contacten met anderen leren kinderen door middel van observeren, imiteren en samenspelen nieuw (sociaal) gedrag. Voor kinderen met een visuele beperking geldt dat zij hier meer moeite mee kunnen hebben. Opvoeders kunnen de ontwikkeling van het kind hierin ondersteunen door alert te zijn op de kwaliteit van informatie die het kind binnenkrijgt. Ook het opvangen van eventuele frustraties tijdens het verkennen van de ruimte (vallen, stoten, speelgoed niet kunnen vinden) door de opvoeders kan voorkomen dat het kind angstig en afwachtend wordt.

Tijdens de basisschoolleeftijd worden diverse vaardigheden van het kind uitgebreid. De cognitieve en sociaal-emotionele groei neemt in deze leeftijdsfase aanzienlijk toe. Kinderen nemen meer initiatieven tot spel en contact en leren functioneren in groepsverband. Voor kinderen met een visuele beperking kan het proces van sociaal leren moeilijk zijn omdat hierbij het afkijken van gedrag van leeftijdgenootjes een grote rol speelt. Daarnaast is er bij deze kinderen een grotere kans op falen op schoolprestaties, wat het zelfbeeld negatief kan beïnvloeden. Kinderen die slecht zien worden zich in deze fase steeds meer bewust van hun beperking en de gevolgen hiervan op het dagelijks functioneren, wat hen onzeker kan maken in het sociale verkeer. Samen met de opvoeders moet het kind leren ontdekken wat het goed en minder goed kan, waar het hulp bij nodig heeft en hoe hij op een voor hem efficiënte manier informatie uit de omgeving kan vergaren. (Gringhuis et al., 1996).

Bovenstaande korte uiteenzetting van de bijzondere ontwikkeling van kinderen met een visuele beperking laat zien dat ouders van deze kinderen te maken hebben met opvoedingssituaties die specifiek zijn voor deze doelgroep. De ontwikkeling van kinderen met een visuele beperking verloopt moeilijker en maakt daarmee de opvoeding minder vanzelfsprekend. Als gevolg van de bijzondere en verzwaarde opvoedingssituatie waarmee ouders van kinderen met een visuele beperking te maken hebben is het, in navolging van het model van Abidin (1992), niet ondenkbaar dat zij onzeker raken over hun competenties, waarmee een negatief beeld van zichzelf in de ouderrol ontstaat. Als gevolg hiervan zouden zij meer stress binnen de opvoeding ervaren dan ouders van kinderen die zien. Onderzoek van Tröster (2001) wijst uit dat moeders van kinderen met een visuele beperking inderdaad meer stress ervaren dan moeders van kinderen zonder beperking als gevolg van de grotere behoefte van deze kinderen aan zorg en ondersteuning. In dit onderzoek zijn geen significante verschillen gevonden tussen moeders van kinderen die volledig blind zijn en moeders van kinderen die slechtziend zijn, al lijken laatst genoemden iets meer stress te ervaren dan moeders van blinde kinderen. Ook ander onderzoek laat zien dat ouders van kinderen met een visuele beperking veelal moeilijkheden ondervinden bij de opvoeding. Dit komt tot uiting in verschillende zorgen over de ontwikkeling van het kind, zoals zorgen over de juiste hulp en ondersteuning, het toekomstperspectief voor het kind en zorgen over het sociale

leven van het kind. Dit zijn voor een groot aantal ouders bronnen van stress (Leyser & Heinze, 2001; Leyser, Heinze & Kapperman, 1996).

Verschillend onderzoek laat ook andere resultaten zien. Kef (2006) heeft in grootschalig onderzoek naar jongeren en jongvolwassenen met een visuele beperking het opvoedingsgedrag van ouders in kaart gebracht. De groep adolescenten uit dit onderzoek volgden veelal regulier onderwijs. Er is gevonden dat ouders van blinde en slechtziende jongeren responsief zijn, veel autonomie aan hun kind geven, consistent zijn en geen neiging hebben tot overbescherming van hun kind. Ook zijn deze ouders tevreden over hun partnerrelatie en voelen zich gelukkig, al valt laatst genoemde lager uit dan van ouders van kinderen zonder beperking. Ook is in deze studie de ouderlijke beleving van stress binnen de opvoeding onderzocht. Dit is gemeten met behulp van de vragen van het "ouderdomein" van de Nijmeegse Ouderlijke Stress Index (Afgekort NOSI. Voor een uitgebreidere beschrijving van dit instrument wordt vooruit verwezen naar paragraaf 2.3). Op de verschillende subschalen van de NOSI (Competentie, Hechting, Depressie, Rolrestrictie, Sociale ondersteuning en Opvoedingssatisfactie) scoren ouders niet significant verschillend dan ouders van adolescenten zonder visuele beperking. Er kan geconcludeerd worden dat ouders van blinde of slechtziende jongeren niet meer opvoedingsstress dan andere ouders ervaren (Kef, 2006; Mantel, 2005).

In navolging van bovengenoemd onderzoek heeft Van Wieringen (2008) haar onderzoek gericht op de opvoedingservaringen van ouders van kinderen met een visuele beperking in de leeftijd van 6 tot 13 jaar. De resultaten van deze studie zijn vergelijkbaar met die van het onderzoek naar opvoedingsgedrag van ouders van adolescenten met een visuele beperking; ouders van kinderen met een visuele beperking zijn responsief, consistent en geven hun kind autonomie. Overbescherming komt een enkele keer voor. Ouders ervaren weinig stress bij de opvoeding, en de partnerrelatie en het algemeen welbevinden worden als goed beoordeeld. Daarbij laten ouders uit dit onderzoek een hoge mate van hechting, sociale ondersteuning en opvoedingssatisfactie zien. Op deze factoren scoren ouders van kinderen met een visuele beperking hoger dan ouders van adolescenten met een visuele beperking. De ouders die in dit onderzoek participeerden zijn lid van FOVIG (Federatie Ouders Visueel Gehandicapt). Vermoedelijk hebben deze ouders een grote betrokkenheid bij- en interesse in de opvoeding, wat een deel van deze positieve resultaten kan verklaren. De bevindingen van Van Wieringen (2008) sluiten aan bij onderzoek van Looijestijn (2004) waarin geconcludeerd wordt dat ouders van kinderen met aangeboren slechtziendheid niet meer stress ervaren dan ouders van kinderen die zien. Ook onderzoek van Leyser et al. (2001) wijst uit dat ouders naast stress ook positieve kanten ervaren aan het opvoeden van hun kind met een visuele beperking, zoals persoonlijke groei en de mogelijkheden om effectief om te kunnen gaan met de problemen die hun kinderen tegenkomen.

1.4 Doelstelling

Uit bovenstaande bespreking van onderzoek blijkt dat er geen eenduidig beeld bestaat over de mate van stresservaring bij ouders van blinde en slechtziende kinderen. Vanuit het model van Abidin (1992) kan dit verklaard worden door verschillende factoren die een rol spelen bij het ontstaan van ouderlijke stress. In paragraaf 1.3 is veel aandacht besteed aan de kenmerken van het kind met een visuele beperking, maar dit is niet de enige factor die van invloed kan zijn op het ontstaan van opvoedingsstress. Ook andere factoren zoals genoemd in het model dragen hieraan bij (zie figuur 1.1). Dit model volgend, kan een mogelijke verklaring voor de verschillen in uitkomsten van onderzoek zijn dat in onderzoek van Looijestijn (2004), Kef (2006) en Van Wieringen (2008) gebruik is gemaakt van een maatschappelijk geïntegreerde onderzoeksgroep waarbij het kind naast een visuele beperking geen bijkomende problematiek heeft. Deze groep ouders loopt wellicht tegen minder problemen in de opvoeding aan in vergelijking met de populatie ouders uit een groot aantal onderzoeken waarin ook kinderen zijn betrokken met meerdere beperkingen (Tröster, 2001). Daarnaast wordt in Tröster de rol van het sociale netwerk genoemd als protectieve factor voor stresservaring bij moeders. Steun en hulp vanuit de sociale omgeving bij dagelijkse problemen laat stress bij moeders afnemen. In het model van Abidin (1992) wordt sociale steun gezien als mogelijke bron die door de ouder kan worden ingezet (mits deze beschikbaar is voor de ouder) bij stresservaring. In dit model wordt sociale steun beschouwd als een factor die modereert tussen ouderlijke stress en opvoedingsgedrag. Aangenomen kan worden dat gezinnen die meer maatschappelijk geïntegreerd zijn over een zowel kwantitatief als kwalitatief groter sociaal netwerk beschikken, wat kan verklaren dat deze groep opvoeders minder stress ervaart.

Interessant is om te onderzoeken of er naast sociale omgeving en aard van de beperkingen van het kind ook andere factoren zijn waaruit de verschillen in opvoedingsservaringen van ouders van kinderen met een visuele beperking verklaard kunnen worden. Binnen een gezin zijn bepaalde beschermings- en risicofactoren aanwezig die maken dat ouders van verschillende gezinnen elk een andere mate van stress ervaren bij de opvoeding. Dit geldt ook voor ouders van kinderen met een visuele beperking (Tröster, 2001). Het model van Abidin maakt voor deze factoren een onderverdeling in stressoren en beschikbare bronnen. Laatst genoemden kunnen dienen als buffer voor de ouders in de omgang met stress (zie figuur 1.1). Naast Kindkenmerken vult Abidin de mogelijke stressoren aan met Ouder karakteristieken, Werk, Huwelijksrelatie, Dagelijkse problemen en Life events. Tot de bronnen die beschikbaar kunnen zijn voor ouders worden in dit model gerekend: Sociale ondersteuning, Ouderlijke verbondenheid, Ouderlijke vaardigheden/competenties, Materiele bronnen en

Cognitieve coping. Het samenspel van genoemde factoren heeft uitwerking op het opvoedingsgedrag van ouders.

Dit onderzoek poogt in kaart te brengen welke factoren meespelen in de mate van stresservaring van ouders van kinderen met een visuele beperking. Het onderzoek beperkt zich hierbij tot gezinskenmerken en ouderkenmerken (zie voor een omschrijving van deze begrippen paragraaf 2.3, bladzijde 13). Naast de samenhang van gezins- en ouderkenmerken met de ervaren opvoedingsstress wordt ook aandacht besteed aan de factoren die een rol spelen in het opvoedingsgedrag van deze ouders. Er zal worden onderzocht of en hoe gezinskenmerken, ouderkenmerken en opvoedingsstress samenhangen met het opvoedingsgedrag van ouders van kinderen met een visuele beperking. De vraagstelling is hierbij als volgt geformuleerd:

Wat is de relatie tussen gezinskenmerken, ouderkenmerken, ervaren opvoedingsstress en opvoedingsgedrag van ouders van kinderen met een visuele beperking in de leeftijd van 6 tot 13 jaar?

Hoewel met het model van Abidin (1992) inzichtelijk wordt gemaakt welke factoren kunnen bijdragen aan ouderlijke stress en het opvoedingsgedrag van ouders, wordt uit dit model niet duidelijk wat precies wordt verstaan onder ouderlijke stress en opvoedingsgedrag. In dit onderzoek worden opvoedingsstress en opvoedingsgedrag wel nader omschreven. Hierdoor wordt het mogelijk om op meer gedetailleerd niveau uitspraken te doen over de samenhang tussen gezins- en ouderkenmerken, opvoedingsstress en opvoedingsgedrag.

Opvoedingsstress wordt in dit onderzoek geoperationaliseerd met de factoren Competentie, Rolrestrictie, Sociale ondersteuning, Satisfactie, Depressie en Hechting.

Evenals opvoedingsstress kan opvoedingsgedrag worden opgevat als een zeer breed begrip dat op verschillende manieren kan worden gespecificeerd. De aspecten van Opvoedingsgedrag die in dit onderzoek worden belicht zijn Responsiviteit, Consistentie, Autonomie, Overbescherming, de Balans tussen autonomie en zelfstandigheid, en Beperkingen in zelfstandigheid. Voor een nadere omschrijving van deze factoren die vallen onder opvoedingsstress en -gedrag wordt hier vooruit verwezen naar paragraaf 2.3 op bladzijde 13.

In het model van Abidin (1992) worden gezinskenmerken niet specifiek genoemd. Toch is gekozen om hier in dit onderzoek aandacht aan te besteden omdat gezinskenmerken wel degelijk van belang worden geacht in de aanwezigheid van opvoedingsstress en opvoedingsgedrag van ouders. Het functioneren van ouders wordt vanuit de systeemtheoretische benadering gezien als belangrijk onderdeel van het gezinsfunctioneren, waarbij er sprake is van een wisselwerking tussen ouders en kinderen. De samenstelling van het gezin en de relatie tussen gezinsleden zijn voorbeelden van factoren die invloed kunnen hebben op het functioneren van ouders.

(Kievit, Tak & Bosch, 2002; Cummings, Davies & Campbell, 2000). Voor een beschrijving van de begrippen gezinskenmerken en ouderkenmerken zoals deze in dit onderzoek worden gebruikt wordt hier verwezen naar paragraaf 2.3.

Een antwoord op bovenstaande vraagstelling levert een bijdrage aan de wetenschappelijke discussie over opvoedingservaringen van ouders van kinderen met een visuele beperking. Wellicht zal er meer duidelijk worden over het verschil in uitkomsten van bestaand onderzoek. Doordat dit onderzoek meer duidelijkheid tracht te geven over de onderliggende factoren die samenhangen met de mate van stresservaring bij de opvoeders en hun opvoedingsgedrag, brengt dit handvaten met zich mee voor de praktische begeleiding van gezinnen met een kind met een visuele beperking die de hulpverlening kan bieden.

2. Methode

2.1 Onderzoeksgroep en design

Voor dit onderzoek naar de mate van stresservaring en opvoedingsgedrag van ouders van kinderen met een visuele beperking en de daarmee samenhangende gezins- en ouderkenmerken wordt gebruik gemaakt van een niet-experimenteel fixed cross-sectioneel design. De gegevens die hiervoor gebruikt worden zijn eerder verzameld voor het onderzoek van Van Wieringen (2008). Deze onderzoeksgroep bestaat uit 52 respondenten, zijn allen geboren in Nederland en ouder van een kind met een visuele beperking in de leeftijd van 6 tot 13 jaar. De gemiddelde leeftijd van de kinderen is in dit onderzoek 10 jaar. Daarnaast voldoen deze respondenten aan de criteria dat er geen sprake is van een meervoudige beperking bij het doelkind (dat wil zeggen het kind met een visuele beperking) en dat de ouders begrip hebben van de Nederlandse taal. De respondentengroep bestaat uit 37% vaderfiguren en 64% moederfiguren. De visuele beperking van het doelkind varieert: 73% van deze kinderen is slechtziend en 27% is blind. In 87% van de gezinnen zijn er meerdere kinderen aanwezig en bij 13% is het kind met de visuele beperking enig kind. Van de gezinnen met meerdere kinderen heeft 13% meerdere kinderen met een visuele beperking en bij 87% is dit niet het geval (Van Wieringen, 2008). Bij 6% van de groep opvoeders heeft één van de twee opvoeders een visuele beperking, in 94% van de gezinnen zijn beide opvoeders niet visueel beperkt. Zie tabel 2.1 op de volgende bladzijde voor een volledig overzicht van de kenmerken van de participanten (deels naar Van Wieringen, 2008).

2.2 Procedure

De gegevens van de participanten zijn verzameld met behulp van een vragenlijst. Via het ledenbestand van FOVIG zijn ouders schriftelijk benaderd voor deelname aan het onderzoek. FOVIG is de Federatie van Ouders voor Visueel Gehandicapten. Deze organisatie heeft als doel om ouders van een kind met een visuele beperking te begeleiden, met elkaar in contact te brengen en hun belangen te behartigen bij onderwijsinstellingen en de overheid. Op de schriftelijke uitnodiging aan alle leden van FOVIG tot deelname aan het onderzoek hebben 96 ouderparen positief gereageerd. Deze ouders hebben thuis een vragenlijst ontvangen, welke zij ingevuld, schriftelijk of digitaal, konden terugsturen naar de onderzoekers. Na het verzenden van herinneringsbrieven hebben 74 ouders de ingevulde vragenlijst teruggestuurd. Van deze groep respondenten vielen er 22 af omdat zij buiten de doelgroep van dit onderzoek vielen. Hiervan hadden 17 respondenten een kind dat buiten de leeftijd van 6 tot 13 jaar viel, en bij 5 ouderparen was er sprake van een kind met meervoudige beperkingen. De uiteindelijke onderzoeksgroep komt daarmee op 52 participanten (Van Wieringen, 2008).

Tabel 2.1

Gegevens participanten (N=52)

	Aantal	Percentage
Geslacht ouders		
Man	19	37%
Vrouw	33	64%
Gemiddelde leeftijd ouders		
Vaders	44,0	-
Moeders	40,2	-
Totaal	41,6	-
Visuele beperking bij één van de ouders		
Ja	3	6%
Nee	49	94%
Aard visuele beperking kind		
Slechtziend	38	73%
Blind (braille lezend)	14	27%
Aanvang visuele beperking kind		
Vanaf geboorte	40	77%
Vanaf geboorte, maar later bekend bij ouders	5	10%
Na geboorte	7	13%
Meerdere kinderen in het gezin		
Ja	45	87%
Nee	7	13%
Meerdere kinderen met visuele beperking		
Ja	7	13%
Nee	45	87%
Aantal dagen ouders en doelkind samen		
Zeven dagen per week samen	46	89%
Minder dan zeven dagen per week samen	6	11%

2.3 Operationalisatie en Instrumentatie

In dit onderzoek worden verschillende factoren met betrekking tot de opvoeding van kinderen met een visuele beperking belicht, te weten: gezinskenmerken, ouderkenmerken, het opvoedingsgedrag van ouders en de mate van stresservaring van ouders. Hieronder volgt een specificatie van deze begrippen en de bijbehorende instrumentatie. In dit onderzoek wordt een deel van de gegevens gebruikt die eerder zijn verzameld door Van Wieringen (2008) voor het onderzoek naar opvoedingsservaringen van ouders van kinderen met een visuele beperking. Er is daarbij gebruik gemaakt van een bewerkte versie van de vragenlijst ontwikkeld door Kef (2006), voor onderzoek naar opvoedingsservaringen van ouders van adolescenten met een visuele beperking. Deze bewerkte versie bevat de volgende onderdelen: Achtergrondgegevens, Sociaal functioneren van het doelkind, Meerdere kinderen, Opvoedingsgedrag, Huwelijksatisfactie, Algemeen welbevinden, Beleving van het gezinsleven en

Hulpverlening¹. Voor huidig onderzoek worden alleen de gegevens gebruikt die betrekking hebben op de gezins- en ouderkenmerken, opvoedingsgedrag en ervaren opvoedingsstress door ouders.

Gezinskenmerken

Om de gezinskenmerken in kaart te brengen worden de vragen over de Achtergrondgegevens gebruikt. Onder gezinskenmerken wordt in dit onderzoek verstaan: de aanwezigheid van meerdere kinderen in het gezin, meerdere kinderen in het gezin met een visuele beperking, plaats van het doelkind (dat wil zeggen het kind met de visuele beperking) in de kinderrij en het aantal dagen dat ouders en doelkind per week samen zijn. Voor deze laatste variabele is gekozen omdat een aantal kinderen uit dit onderzoek één of meerdere dagen doorbrengt in een woonvoorziening buitenshuis. Voor deze variabele is onderscheid gemaakt in gezinnen waarvan ouders en kind zeven dagen per week samen zijn en gezinnen waarbij ouders en kind minder dan zeven dagen per week samen zijn.

Ouderkenmerken

Bij de ouderkenmerken zal worden gekeken naar geslacht van de ouder, leeftijd van de ouder, of er sprake is van een visuele beperking bij één van de ouders, Huwelijkssatisfactie en het Algemeen welbevinden. Ook voor de ouderkenmerken worden vragen over Achtergrondgegevens gebruikt: geslacht en leeftijd van de ouder en de aanwezigheid van een visuele beperking bij één van de ouders. Huwelijkssatisfactie wordt gemeten met de Huwelijkssatisfactieschaal, bestaande uit zeven vragen en één toegevoegde vraag door Van Wieringen (2008). De oorspronkelijke Huwelijkssatisfactieschaal (zeven items) is ontwikkeld door Kerkstra (1985) en later bewerkt door Gerris, Boxtel, Vermulst, Janssens, Van Zutphen & Felling (1993). Deze vragenlijst meet de evaluatie van de huwelijksrelatie door de ouders. Het Algemeen welbevinden is gemeten met de Cantrill scale (Cantrill, 1965), bestaande uit één item waarbij ouders op een schaal van 1-10 aangeven hoe zij zich in het algemeen voelen (waarbij "1" heel slecht, en "10" heel goed aangeeft).

Opvoedingsgedrag

De vragenlijst bevat verschillende items over het opvoedingsgedrag. In dit onderzoek worden de vragen gebruikt die Responsiviteit, Consistentie, Autonomie, Overbescherming, Balans autonomie/ afhankelijkheid en Beperkingen in zelfstandigheid meten. De responsiviteit van de ouder wordt aan de hand van vragen van de Nijmeegse Opvoedingsvragenlijst gemeten. (Gerris et al., 1993). Consistentie wordt gemeten met items van de Nederlands bewerkte versie van de Parenting Dimensions Inventory (Gerrits, Groenendaal, Dekovic & Noom, 1997). Autonomie en Overbescherming zijn gemeten met de APARI (Amsterdamse versie Parental Attitude Research Instrument; De

¹ Voor de volledige vragenlijst wordt verwezen naar bijlage I

Leeuw, 1986). De vragen over balans tussen autonomie/ afhankelijkheid en Beperkingen in zelfstandigheid zijn ontwikkeld door Mantel (2005). In tabel 2.2 is een overzicht van deze instrumenten weergegeven. De schalen Responsiviteit, Consistentie en Autonomie zijn allen betrouwbaar. De schaal Overbescherming is matig betrouwbaar. De items van Mantel over de Balans tussen autonomie en zelfstandigheid en de Beperkingen in zelfstandigheid vormen tevens een betrouwbare schaal.

Opvoedingsstress

De mate van ervaren opvoedingsstress wordt in de vragenlijst vertegenwoordigd door een aantal items van de Nijmeegse Ouderlijke Stress Index (NOSI). Dit instrument meet de stressbeleving van ouders bij de opvoeding, en bestaat uit een ouder- en kinddomein. In het ouderdomein wordt nagegaan in welke mate ouders zich inadequaar voelen bij de opvoeding en of zij hier stress bij ervaren. De meetpretentie van het kinddomein is in welke mate de karakteristieken van het kind bijdragen aan de ervaring van opvoedingsstress van ouders (De Brock, Vermulst, Gerris & Abidin, 1992). De vragenlijst die voor dit onderzoek gebruikt is bevat enkele ouderdomein-schalen van de NOSI, te weten: Competentie, Rolrestrictie, Sociale ondersteuning, Satisfactie, Depressie en Hechting. (zie tabel 2.2). Deze schalen zijn, behalve Rolrestrictie, betrouwbaar. Ondanks de lagere betrouwbaarheid van de subschaal Responsiviteit, wordt deze wel meegenomen in de analyses. De schaal Competentie geeft weer in welke mate ouders vinden dat zij over voldoende vaardigheden beschikken in de opvoeding. Een gevoel van incompetentie kan een lage zelfwaardering en gebrek aan zelfvertrouwen met zich meebrengen. Voldoende gevoel van opvoedingscompetentie door de ouder kan werken als belangrijke buffer voor het ervaren van opvoedingsstress. De vragen die betrekking hebben op Rolrestrictie geven weer in welke mate de ouder zijn rol als opvoeder ervaart als een beperking van de eigen vrijheid (bijvoorbeeld teveel van het eigen leven moeten opgeven om te kunnen voldoen aan de behoeften van het kind). Sociale ondersteuning geeft aan in hoeverre ouders steun (emotionele steun, advies, praktische hulp etcetera) ervaren van mensen uit de omgeving bij de opvoeding. De vragen over Satisfactie geven aan in welke mate ouders voldoening uit de opvoeding halen en of zij plezier beleven in de omgang met het kind. De subschaal Depressie geeft de ontevredenheid van de ouder met zichzelf weer, de mate waarin de ouder zich ongelukkig voelt, en het onvermogen om fysieke en psychische energie op te brengen om te kunnen voldoen aan de behoeften van het kind. De items over Hechting meten in hoeverre de ouder zich emotioneel verbonden met het kind voelt en in staat is om gevoelens van het kind te begrijpen. Bij onvoldoende hechting kan de ouder-kind interactie worden gekenmerkt door kil en afstandelijk gedrag (De Brock et al., 1992).

Tabel 2.2

*Instrumenten voor het meten van opvoedingsgedrag en opvoedingsstress van ouders
(naar Van Wieringen, 2008)*

Factoren Opvoedingsgedrag	Instrument	Items	Range	Cronbach's alpha
Responsiviteit	Nijmeegse opvoedingsvragenlijst	8	1-6	.85
Consistentie	Parenting Dimensions Inventory	8	1-6	.63
Autonomie	APARI	10	1-4	.62
Overbescherming	APARI	10	1-4	.52
Balans autonomie/afhankelijkheid	Geconstrueerd door Mantel (2005)	1	1-5	.68
Beperkingen in zelfstandigheid	Geconstrueerd door Mantel (2005)	17	1-5(15) Open(2)	.68
Factoren Opvoedingsstress				
Competentie	NOSI	15	1-6	.83
Rolrestrictie	NOSI	5	1-6	.38
Sociale Steun	NOSI	8	1-6	.69
Satisfactie	NOSI	11	1-6	.71
Depressie	NOSI	9	1-6	.81
Hechting	NOSI	9	1-6	.78

2.4 Data-analyse

Ten eerste zal worden vastgesteld hoe gezinskenmerken, ouderkenmerken, opvoedingsstress en opvoedingsgedrag zich tot elkaar verhouden in een onderling verband. Hiertoe zal met behulp van Pearson correlatiecoëfficiënten eerst worden vastgesteld of er samenhang bestaat tussen de subschalen van opvoedingsstress en opvoedingsgedrag, en of deze variabelen onderling ook correleren. De uitkomsten hiervan zijn bepalend voor de verdere analyses om de samenhangende verbanden tussen gezinskenmerken, ouderkenmerken, opvoedingsstress en opvoedingsgedrag vast te stellen. Daarom wordt hier vooruitgewezen naar de tabellen 3.1 en 3.2 in hoofdstuk drie, waar deze correlatiecoëfficiënten zijn weergegeven. Het blijkt dat de onderdelen van opvoedingsstress die voor dit onderzoek gebruikt zijn onderling sterk correleren. Dit geldt niet voor de onderdelen die opvoedingsgedrag meten. Om de samenhang tussen gezinskenmerken en opvoedingsstress te onderzoeken zal daarom een MANOVA worden uitgevoerd. Hierbij zullen de factoren van opvoedingsstress tegelijk worden ingevoerd als afhankelijke variabelen, waarbij de gezinskenmerken één voor één als onafhankelijke variabele (fixed factor) gelden. Omdat de onderlinge factoren van opvoedingsgedrag te weinig correleren zal voor de samenhang tussen gezinskenmerken en opvoedingsgedrag gebruikt worden gemaakt van een ANOVA. Hierbij zal elke combinatie van de factoren van opvoedingsgedrag en gezinskenmerken apart worden getoetst (de factoren van opvoedingsgedrag en gezinskenmerken worden één voor één ingevoerd). Ook zullen de samenhangende verbanden tussen ouderkenmerken en opvoedingsstress en tussen

ouderkenmerken en opvoedingsgedrag worden onderzocht. Voor de intervalvariabelen van ouderkenmerken (Huwelijkssatisfactie en Algemeen welbevinden) zullen Pearson correlatiecoëfficiënten worden gebruikt. Voor de overige oudervariabelen zal voor de samenhang met opvoedingsstress gebruik worden gemaakt van een MANOVA, en voor de samenhang met opvoedingsgedrag zal een ANOVA worden uitgevoerd. Dit zal op dezelfde manier worden gedaan als voor de samenhang tussen gezinskenmerken en opvoedingsstress en -gedrag.

Met behulp van bovenstaande analyses kan de sterkte van de samenhangende verbanden worden vastgesteld tussen (1) ervaren opvoedingsstress en het opvoedingsgedrag van ouders, (2) gezinskenmerken en opvoedingsstress en -gedrag en (3) ouderkenmerken en opvoedingsstress en -gedrag.

Wanneer vastgesteld is welke significante samenhangende verbanden bestaan tussen ouderkenmerken, gezinskenmerken, ervaren opvoedingsstress en opvoedingsgedrag, is het interessant om te na te gaan of en hoe deze variabelen elkaar in onderling statistisch verband kunnen voorspellen. Er zal worden onderzocht of de ervaren opvoedingsstress statistisch kan worden voorspeld aan de hand van (enkele) gezins- en ouderkenmerken. Ook zal worden gekeken of gezinskenmerken, ouderkenmerken en opvoedingsstress statistische voorspellers zijn voor bepaald opvoedingsgedrag. Om deze vragen te beantwoorden zullen er voor de significante samenhangende verbanden die gevonden zijn tussen de variabelen van gezins- en ouderkenmerken, opvoedingsstress en opvoedingsgedrag standaard multipele regressieanalyses worden uitgevoerd.

3. Resultaten

Om vast te stellen hoe gezinskenmerken, ouderkenmerken, ervaren opvoedingsstress en opvoedingsgedrag samenhangen in een onderling verband zijn over de verzamelde gegevens statistische analyses uitgevoerd. Het resultaat hiervan wordt in dit hoofdstuk beschreven. In paragraaf 3.1 worden de correlaties weergegeven van opvoedingsstress en opvoedingsgedrag. Er zijn correlaties gemeten voor zowel de onderlinge subschalen van opvoedingsstress en opvoedingsgedrag, als voor de subschalen tussen opvoedingsstress en opvoedingsgedrag. In paragraaf 3.2 wordt ingegaan op de samenhang tussen gezinskenmerken en opvoedingsstress en -gedrag, en paragraaf 3.3 beschrijft de samenhang tussen ouderkenmerken en opvoedingsstress en -gedrag. Tot slot zullen in paragraaf 3.4 de uitkomsten van de multiële regressies worden beschreven.

3.1. Correlaties van opvoedingsstress en van opvoedingsgedrag

Om na te gaan of de verschillende aspecten van opvoedingstress zoals deze in dit onderzoek zijn gebruikt, onderling samenhangen zijn er Pearson correlatiecoëfficiënten berekend (zie tabel 3.1.). Duidelijk is dat veel van deze aspecten sterk correleren. Competentie en Satisfactie, Rolrestrictie en Sociale steun, Satisfactie en Depressie en Hechting en Rolrestrictie correleren niet. Voor de overige begrippen geldt dat er sprake is van een middelgroot tot groot verband.

Tabel 3.1
Pearson correlatiecoëfficiënten voor opvoedingsstress (N≈51)

	Competentie	Rolrestrictie	Sociale steun	Satisfactie	Depressie	Hechting
Competentie						
Rolrestrictie	-,51**					
Sociale steun	,31*	-,28				
Satisfactie	,13	-,33*	,34*			
Depressie	-,57**	,46**	-,41**	-,15		
Hechting	,65**	-,24	,29*	,33*	-,43**	

* $p < 0.05$; ** $p < 0.01$

Uit tabel 3.2 blijkt dat de aspecten van opvoedingsgedrag in dit onderzoek onderling nauwelijks correleren. De enige significante correlatie die hier gevonden is betreft de Balans tussen autonomie en zelfstandigheid en de Beperkingen in zelfstandigheid.

Tabel 3.2

Pearson correlatiecoëfficiënten voor opvoedingsgedrag (N≈51)

	Responsiviteit	Autonomie	Overbescherming	Balans autonomie/ zelfstandigheid	Beperking in zelfstandigheid
Responsiviteit					
Autonomie	,17				
Overbescherming	,17	,18			
Balans autoñoie/ zelfst.	-,14	,14	,15		
Beperking in zelfstandigheid	,00	-,02	,20	,56**	

* $p < 0.05$; ** $p < 0.01$ *Samenhang tussen opvoedingsstress en opvoedingsgedrag*

In tabel 3.3 zijn de correlatiecoëfficiënten weergegeven voor opvoedingsstress en opvoedingsgedrag van ouders. De subschaal Responsiviteit blijkt met veel aspecten van opvoedingsstress te correleren. Vier van de zes subschalen van opvoedingsstress hangen samen met de mate van responsiviteit van de ouder. Er is een grote samenhang tussen Competentie en Responsiviteit en Hechting en Responsiviteit. Naarmate ouders zich meer competent voelen in hun opvoedingsgedrag en een grotere hechting voelen met het kind zijn zij meer responsief naar het kind toe. Op een zelfde manier heeft Satisfactie een redelijk groot verband met Responsiviteit. Depressie en Responsiviteit hangen ook significant samen. Een hoge mate van depressieve gevoelens bij de ouder hangt samen met een lage mate van responsiviteit. Dit verband kan als gemiddeld groot worden beschouwd. Opvoedingssatisfactie heeft de meeste significante correlaties met de aspecten van opvoedingsgedrag. Naast bovengenoemd verband tussen Satisfactie en Responsiviteit is er ook een redelijk groot verband aangetoond tussen Satisfactie en Autonomie, en een gemiddeld groot verband tussen Satisfactie en Overbescherming. Dit betekent dat ouders die veel voldoening uit de opvoeding halen responsief zijn en aangeven hun kind autonomie te verschaffen. Maar, deze ouders neigen ook meer naar overbescherming van hun kind. Deze resultaten spreken elkaar dus enigszins tegen. Naarmate ouders zich meer competent voelen in de opvoeding, ervaren zij meer beperkingen in de zelfstandigheid van hun kind. Dit is een gemiddeld groot verband. Als de ouders een hoog scoren op rolrestrictie ervaren zij minder beperkingen in de zelfstandigheid van hun kind, maar hebben zij ook meer moeite om hun kind los te laten. Ouders die meer sociale steun ervaren hebben minder moeite om hun kind los te laten.

Tabel 3.3

Pearson correlatiecoëfficiënten voor opvoedingsstress en opvoedingsgedrag (N≈51)

	Opvoedingsgedrag					
	Responsiviteit	Consistentie	Autonomie	Overbescherming	Balans autonomie/ zelfstandigheid	Beperking in zelfstandigheid
Opvoedingsstress						
Competentie	,47**	,50	,01	-,17	,27	,32*
Rolrestrictie	-,13	-,05	-,02	-,07	-,33*	-,49**
Soc. steun	,27	,09	-,17	,14	,31*	,13
Satisfactie	,42**	,01	,41*	,29*	,26	,28
Depressie	-,28*	-,15	-,07	-,03	-,25	-,14
Hechting	,58**	,11	,27	-,16	,10	,12

* $p < 0.05$; ** $p < 0.01$

3.2. Gezinskenmerken en opvoeding

Gezinskenmerken en opvoedingsstress

De Wilks' Lambda's van de MANOVA's die zijn uitgevoerd laten geen significante verbanden zien. Dit betekent dat voor alle gezinskenmerken geldt dat zij niet bijdragen aan de totale mate van opvoedingsstress (De aanwezigheid van meerdere kinderen in het gezin staat niet in verband met de aspecten van opvoedingsstress zoals hier gemeten enzovoorts. Zie tabel 3.4 voor de waarden van Wilks' Lambda's en de toetsingsgrootheden van de analyses per gezinskenmerk op het totaal van opvoedingsstress). Wel zijn er significante verbanden gevonden tussen een aantal gezinskenmerken en een aantal van de zes afzonderlijke factoren die opvoedingsstress meten (zie tabel 3.4). Dit zijn er echter maar zeer weinig. De aanwezigheid van meerdere kinderen in het gezin hangt positief samen met de sociale steun die ouders uit de omgeving ontvangen. In dit onderzoek ervaren ouders van meerdere kinderen meer sociale steun uit de omgeving. Daarnaast blijkt dat ouders waarvan het kind zeven dagen per week thuis is zich competenter voelen in de opvoeding dan ouders waarvan het kind één of meerdere dagen per week in een instelling doorbrengt. In het algemeen kan gesteld worden dat gezinskenmerken, zoals hier gemeten, weinig samenhangen met de mate van ervaren opvoedingsstress van ouders.

Tabel 3.4

Multivariate variantieanalyse (F-waarden) voor gezinskenmerken en opvoedingsstress (N=47)

	Opvoedingsstress							
	Wilks' Λ	F	Competentie	Rolrestrictie	Sociale Steun	Satisfactie	Depressie	Hechting
<i>Gezinskenmerken</i>								
Meerdere kkn in gezin	,86	1,13 ($p = .36$)	,06	,00	5,75*	2,67	,21	,40
Meerdere kkn met VB	,91	,69 ($p = .66$)	,13	,03	1,12	1,03	,30	,79
Plaats in kinderrij doelkind	,81	,65 ($p = .79$)	,78	1,01	1,00	,97	,47	,34
Aantal dagen p.w. ouders en kind samen	,82	1,43 ($p = .22$)	4,90*	2,86	,51	,09	,11	1,18

* $p < 0.05$

Tabel 3.5

Univariate Variantieanalyse (F-waarden) voor gezinskenmerken en opvoedingsgedrag (N≈50)

Gezinskenmerken	Responsiviteit	Consistentie	Autonomie	Overbescherming	Balans autonomie/ zelfstandigheid	Beperking in zelfstandigheid
Meerdere kkn in gezin	5,62*	2,94	1,70	3,76	1,14	,09
Meerdere kkn met VB	,61	3,70	3,70	2,73	1,83	,08
Plaats in kinderrij doelkind	,31	2,70	3,34*	,71	,33	1,22
Aantal dagen p.w. ouders en kind samen	,30	6,03*	,03	,22	1,64	,22

* $p < 0.05$

Gezinskenmerken en opvoedingsgedrag

De berekende ANOVA's tussen gezinskenmerken en opvoedingsgedrag wijzen uit dat er drie significante verbanden zijn tussen de variabelen van deze twee begrippen (zie tabel 3.5). Ouders van meerdere kinderen zijn responsiever naar hun kind dan ouders van een enig kind met een visuele beperking. Het aantal dagen per week dat ouders en het kind met de visuele beperking samen zijn hangt samen met de mate waarin ouders consistent zijn in de opvoeding. Kinderen die één of meerdere dagen per week doorbrengen in een woonvoorziening buitenshuis hebben vaker ouders die minder consistent zijn in de opvoeding, dan kinderen die zeven dagen per week thuis wonen. Daarnaast laat dit

onderzoek zien dat de plaats van het kind met een visuele beperking in de kinderrij samenhangt met de mate waarin ouders autonomie aan dit kind verschaffen. Oudste kinderen krijgen het meeste autonomie en middelste kinderen krijgen minder autonomie dan de jongste kinderen. Deze uitkomst staat los van de leeftijd van de kinderen: de gemiddelde leeftijd van deze drie groepen kinderen (oudste, middelste en jongste) is in dit onderzoek gelijk. Voor elke groep geldt een gemiddelde leeftijd van 10 jaar (met standaarddeviaties respectievelijk 3, 2 en 2). In dit onderzoek zijn 20 kinderen de eerste in de kinderrij, 10 kinderen de middelste, en 15 kinderen de jongste in de kinderrij. Van 24 kinderen zijn deze gegevens niet bekend. Het gaat hier waarschijnlijk om enigste kinderen. Op basis van de uitkomsten zoals weergegeven in tabel 3.5 kan gesteld worden dat er weinig tot geen samenhang is tussen de kenmerken van het gezin en het opvoedingsgedrag van ouders van kinderen met een visuele beperking.

3.3. Ouderkenmerken en opvoeding

Ouderkenmerken en opvoedingsstress

Er zijn voor twee ouderkenmerken (Huwelijkssatisfactie en Algemeen welbevinden) en zes opvoedingsstressfactoren correlatiecoëfficiënten berekend (zie tabel 3.6).

Voor de overige drie ouderkenmerken (Geslacht ouder, Leeftijd ouder en de Aanwezigheid van een visuele beperking bij één van de ouders) is een MANOVA uitgevoerd (zie tabel 3.7).

Tabel 3.6

Pearson correlatiecoëfficiënten voor ouderkenmerken en opvoedingsstress (N≈51)

Ouderkenmerken	Opvoedingsstress					
	Competentie	Rolrestrictie	Soc.steun	Satisfactie	Depressie	Hechting
Huwelijkssatisfactie	,34 [*]	-,46 ^{**}	,44 ^{**}	,22	-,49 ^{**}	,24
Algemeen welbevinden	,26	-,44 ^{**}	,37 [*]	,04	-,49 ^{**}	,04

* $p < 0.05$; ** $p < 0.01$

Tabel 3.7

Multivariate variantie-analyse voor ouderkenmerken en opvoedingsstress (N≈51)

<i>Ouderkenmerken</i>	<i>Opvoedingsstress</i>							
	Wilks' Λ	F	Competentie	Rolrestrictie	Sociale steun	Satisfactie	Depressie	Hechting
Geslacht ouder	,90	,71 ($p=.64$)	,12	2,09	1,26	,85	1,83	,06
Leeftijd ouder	,66	1,51 ($p=.14$)	,06	2,11	,83	,05	4,11*	,52
VB bij één vd ouders	,79	1,80 ($p=.12$)	,40	,34	8,58**	4,71*	1,30	,22

* $p < 0.05$; ** $p < 0.01$

Tabel 3.6 laat zien dat er een aantal significante correlaties gevonden is tussen ouderkenmerken en factoren die vallen onder opvoedingsstress, en dat deze groter dan gemiddeld zijn. Huwelijkssatisfactie blijkt het meest significant samen te hangen met de mate van ervaren opvoedingsstress door de ouder; er is een gemiddelde samenhang tussen Huwelijkssatisfactie en de mate waarin de ouder zich competent voelt in de opvoeding en een redelijk groot verband tussen Huwelijkssatisfactie en Sociale steun. De ervaring van de ouder om steun uit de omgeving te krijgen bij de opvoeding neemt dus toe naarmate de ouder meer tevreden is over het huwelijk. De tabel laat zien dat er een redelijk groot negatief verband is tussen Huwelijkssatisfactie en Rolrestrictie en Huwelijkssatisfactie en Depressie. Dit betekent dat als de tevredenheid over het huwelijk bij de ouder toeneemt, de mate van depressie en rolrestrictie afneemt. Naast Huwelijkssatisfactie correleert ook het Algemeen welbevinden van de ouder redelijk hoog met opvoedingsstress. De scores op de subschalen Rolrestrictie en Depressie nemen af naarmate de ouder hoger scoort op Algemeen welbevinden en de ouder ontvangt meer sociale steun als het algemeen welbevinden hoog is. Opvallend is dat er een verband is gevonden tussen de Aanwezigheid van een visuele beperking bij één van de ouders en Sociale steun en Satisfactie (zie tabel 3.7). Ouders van gezinnen waarbij één van de ouders een visuele beperking heeft ervaren minder steun uit de omgeving en halen minder voldoening uit de opvoeding. Ook is er een significant verband gevonden tussen de leeftijd van ouders en de ervaring van depressieve gevoelens. Vijftigers ervaren meer depressieve gevoelens dan dertigers en veertigers, en dertigers ervaren meer depressieve gevoelens dan veertigers (zie tabel 3.7). De totale analyses voor ouderkenmerken op opvoedingsstress zijn niet significant. (Het geslacht van de ouder staat niet in verband met het totaal van opvoedingsstress etcetera. Zie tabel 3.7 voor de waarden van Wilks' Lambda en de toetsingsgrootheden).

Ouderkenmerken en opvoedingsgedrag

Er is een aantal significante verbanden gevonden tussen ouderkenmerken en het opvoedingsgedrag (zie tabel 3.8 en 3.9). Huwelijkssatisfactie blijkt positief te correleren met responsiviteit van de ouder (gemiddeld groot verband). Naarmate ouders meer voldoening halen uit hun huwelijk zijn zij meer responsief naar het kind. In tabel 3.9 is te zien dat het geslacht van de ouder samenhangt met de mate waarin de ouder beperkingen in de zelfstandigheid van het kind ervaart. Moeders ervaren meer beperkingen in de zelfstandigheid dan vaders. Opvallend is dat er een verband is gevonden tussen de aanwezigheid van een visuele beperking bij één van de ouders en verschillende aspecten van opvoedingsgedrag (zie tabel 3.9). Ouders waarvan één een visuele beperking heeft zijn minder responsief dan ouders zonder visuele beperking. Deze groep ouders heeft minder moeite om de balans tussen autonomie en afhankelijkheid te vinden in de opvoeding. Dit betekent dat zij hun kind makkelijker kunnen loslaten laten dan ouders zonder visuele beperking. Ook ervaren zij minder beperkingen in de zelfstandigheid van hun kind dan ouders die beiden geen visuele beperking hebben.

Tabel 3.8

Pearson correlatiecoëfficiënten voor ouderkenmerken en opvoedingsgedrag (N≈51)

Ouderkenmerken	Opvoedingsgedrag					
	Responsiviteit	consistentie	Autonomie	Overbescherming	Balans autonomie/ zelfstandigheid	Beperking in zelfstandigheid
Huwelijkssatisfactie	,30*	,22	,04	-,11	,20	-,02
Algemeen welbevinden	-,01	-,17	-,08	,10	,18	,17

* $p < 0.05$

Tabel 3.9

Univariate Variantieanalyse (F-waarden) voor ouderkenmerken en opvoedingsgedrag (N≈51)

Ouderkenmerken	opvoedingsgedrag					
	Responsiviteit	Consistentie	Autonomie	Overbescherming	Balans autonomie/ zelfstandigheid	Beperking in zelfstandigheid
Geslacht ouder	2,77	1,26	,24	,94	2,86	5,00*
Leeftijd ouder	,09	1,24	3,07	,31	,38	2,76
VB bij één vd ouders	8,35**	,14	,04	,08	4,02*	5,90*

* $p < 0.05$; ** $p < 0.01$

3.4. Regressie tussen gezinskenmerken, ouderkenmerken, ervaren opvoedingsstress en opvoedingsgedrag.

In de voorgaande paragrafen is vastgesteld dat er enkele significante samenhangende verbanden bestaan tussen gezinskenmerken, ouderkenmerken, opvoedingsstress en opvoedingsgedrag. Nu zal worden nagegaan welke van deze variabelen ten opzichte van elkaar de belangrijkste factoren blijken te zijn in de mate van stresservaring en opvoedingsgedrag. Om deze vraag te beantwoorden zijn er voor de significante samenhangende verbanden tussen de variabelen van gezins- en ouderkenmerken, opvoedingsstress en opvoedingsgedrag standaard multiële regressieanalyses uitgevoerd. De resultaten hiervan voor gezinskenmerken, ouderkenmerken en opvoedingsstress zullen eerst worden besproken. Voor elke factor van opvoedingsstress dat significante samenhang vertoont met gezinskenmerken en/of ouderkenmerken is een aparte analyse uitgevoerd. Hierbij is de factor van opvoedingsstress als afhankelijke variabele, en zijn de gezins- en ouderkenmerken als onafhankelijke variabelen ingevoerd (Voor bijvoorbeeld de regressieanalyse voor gezins- en ouderkenmerken op Competentie, zijn 'aantal dagen per week ouders en kind samen' en 'huwelijksatisfactie' tegelijk ingevoerd als onafhankelijke variabelen en 'Competentie' als afhankelijke variabele). Op een zelfde manier zijn analyses uitgevoerd voor gezinskenmerken, ouderkenmerken, opvoedingsstress en opvoedingsgedrag. De factoren van gezinskenmerken, ouderkenmerken en opvoedingsstress zijn tegelijk ingevoerd als onafhankelijke variabelen voor verschillende factoren van opvoedingsgedrag, welke als afhankelijke variabelen zijn ingevoerd. De resultaten hiervan worden besproken in het laatste deel van deze paragraaf.

Gezinskenmerken en ouderkenmerken als belangrijke factoren in de ervaren opvoedingsstress

De significante samenhangende verbanden die zijn gevonden met behulp van MANOVA's en correlaties zijn nader onderzocht in een regressieanalyse. De variabele 'Satisfactie' is niet meegenomen in de regressieanalyse omdat enkel de aanwezigheid van een visuele beperking bij één van de ouders significant bleek samen te hangen met deze variabele. Omdat er geen gezinskenmerken of ouderkenmerken samenhangen met 'Hechting' is hier ook geen regressie voor uitgevoerd (zie tabel 3.10). Hieronder zullen de significante uitkomsten van de regressieanalyse worden besproken.

Het Aantal dagen dat ouders en kind samen zijn en de Huwelijksatisfactie blijken beiden belangrijke factoren voor de mate waarin ouders zich competent voelen in de opvoeding. Huwelijksatisfactie lijkt relatief een iets belangrijkere factor dan het aantal dagen dat ouders en kind samen zijn, maar de waarden van deze begrippen liggen dicht bij elkaar. Samengenomen verklaren deze variabelen 21% van de variantie op

Competentie. De scores op Rolrestrictie worden relatief het sterkst voorspeld door Huwelijkssatisfactie. Voor het Algemeen welbevinden is hier geen significant resultaat gevonden. Gezamenlijk verklaren deze variabelen 21% van de variantie op Rolrestrictie. De variantie voor Sociale steun wordt door 32% verklaard door de aanwezigheid van meerdere kinderen in het gezin, de aanwezigheid van een visuele beperking bij één van de ouders, Huwelijkssatisfactie en Algemeen welbevinden. Deze variabelen zijn afzonderlijk geen significante factoren in de mate van sociale steun die ouders ervaren. Algemeen welbevinden, Leeftijd van de ouder en Huwelijkssatisfactie verklaren samen 24% van de variantie op Depressie. Bij het afzonderlijk bekijken van deze variabelen blijkt alleen Huwelijkssatisfactie relatief een significant belangrijke factor in de aanwezigheid van Depressie te zijn. Als ouders minder tevreden zijn over het huwelijk ervaren zijn meer depressieve gevoelens.

Tabel 3.10

Multipiele regressieanalyse voor gezins- en ouderkenmerken op opvoedingsstress (N≈51)

Opvoedingsstress												
	Competentie			Rolrestrictie			Sociale steun			Depressie		
	B	SE B	β	B	SE B	β	B	SE B	β	B	SE B	β
Gezinskenmerken												
Meerdere kkn in gezin							,01	,39	,01			
Aantal dagen p.w. ouders en kind samen	,31	,24	,31*									
Ouderkenmerken												
Leeftijd ouder										,01	,15	,01
VB bij één vd ouders							-1,11	,62	-,31			
Huwelijkssatisfactie	,34	,11	,34**	-,54	,16	-,46**	,22	,14	,23	-,38	,12	-,44**
Algemeen welbevinden				-,00	,06	-,00	,10	,05	,27	-,03	,04	-,11
R ²			,21**			,21**			,32**			,24**

* $p < .05$; ** $p < .01$

Gezinskenmerken, ouderkenmerken en opvoedingsstress als belangrijke factoren in het opvoedingsgedrag

In deze paragraaf wordt nagegaan welke aspecten van gezins- en ouderkenmerken en opvoedingsstress als belangrijke factoren in de aanwezigheid van opvoedingsgedrag kunnen worden beschouwd. De uitkomsten van de multipele regressieanalyse staan vermeld in tabel 3.11. Omdat met de variabele 'Overbescherming' alleen Satisfactie significant samenhangt, is dit kenmerk van opvoedingsgedrag niet meegenomen in de regressieanalyse.

De responsiviteit van de ouder hangt samen met de aanwezigheid van meerdere kinderen in het gezin, een visuele beperking bij één van de ouders, huwelijkssatisfactie en de opvoedingsstresskenmerken Competentie, Satisfactie, Depressie en Hechting. Deze variabelen verklaren samen 57% van de variantie op Responsiviteit. Van deze variabelen afzonderlijk kunnen de Aanwezigheid van een visuele beperking bij één van de ouders, Satisfactie en Hechting beschouwd worden als belangrijke factoren in de mate van responsiviteit van ouders. De hechting die ouders met het kind ervaren draagt van deze drie variabelen relatief het meest bij aan de responsiviteit van ouders, gevolgd door de Aanwezigheid van een visuele beperking bij één van de ouders en Satisfactie. De Plaats van het kind met een visuele beperking in de kinderrij en opvoedingssatisfactie spelen mee in de mate waarin ouders autonomie geven aan het kind. Deze twee variabelen afzonderlijk bekeken kan alleen Satisfactie beschouwd worden als een significant belangrijke factor in de mate waarin ouders autonomie aan hun kind verschaffen. De variantie op de Balans tussen autonomie en afhankelijkheid wordt voor 17% verklaard door de Aanwezigheid van een visuele beperking bij één van de ouders en de opvoedingsstressfactoren Rolrestrictie en Sociale steun. Van deze drie variabelen kan alleen de sociale steun worden beschouwd als factor die significant van belang is voor de mate waarin ouders de balans tussen autonomie en afhankelijkheid ervaren, en heeft daarmee relatief het sterkste verband met het vinden van de balans tussen autonomie en zelfstandigheid. Het percentage verklaarde variantie van de Beperkingen in zelfstandigheid die ouders bij hun kind ervaren ligt voor het Geslacht van de ouder, de Aanwezigheid van een visuele beperking bij één van de ouders, Competentie en Rolrestrictie samen op 38%. Daarnaast kunnen de Aanwezigheid van een visuele beperking bij één van de ouders en Rolrestrictie worden beschouwd als factoren die significant van belang zijn voor de mate waarin ouders beperkingen in de zelfstandigheid van hun kind ervaren, waarbij Rolrestrictie relatief het sterkste verband vertoont.

Tabel 3.11

Multipele regressieanalyse voor gezins- en ouderkenmerken en opvoedingsstress op opvoedingsgedrag ($N \approx 51$)

	Opvoedingsgedrag											
	Responsiviteit			Autonomie			Balans autonomie/zelfstandigheid			Beperking in zelfstandigheid		
	B	SE B	β	B	SE B	β	B	SE B	β	B	SE B	β
Gezinskenmerken												
n												
Meerdere kkn in gezin	-,04	,21	-,02									
Plaats kinderrij doelkind				-,10	,07	-,18						
Ouderkenmerken												
Gelacht ouder										,25	,14	,22
VB bij één vd ouders	-,94	,29	-,37**				,87	,60	,22	,65	,28	,28*
Huwelijkssatisfactie	,04	,10	,05									
Opvoedingsstress												
Competentie	,17	,14	,17							,14	,13	,15
Rolrestrictie							-,17	,13	-,19	-,22	,09	-,35*
Sociale steun							,37	,18	,34*			
Satisfactie	,25	,11	,26*	,28	,10	,41**						
Depressie	,07	,13	,07									
Hechting	,52	,18	,40**									
R^2		,57**			,23**			,17*			,38**	

* $p < .05$; ** $p < .01$

4. Discussie

4.1 Conclusie en discussie

Dit onderzoek toont aan dat verscheidene gezins- en ouderkenmerken samenhangen met de mate van ervaren opvoedingsstress en opvoedingsgedrag van ouders van kinderen met een visuele beperking in de leeftijd van 6-13 jaar. Daarbij laten de resultaten ook zien dat een aantal van de onderzochte gezins- en oudervariabelen kunnen worden aangewezen als relatief de belangrijkste determinanten in de aanwezigheid van opvoedingsstress en -gedrag. Tevens is duidelijk geworden dat opvoedingsstress en opvoedingsgedrag van ouders van kinderen met een visuele beperking veel samenhang vertoont, en dat een aantal aspecten van opvoedingsstress kan worden beschouwd als belangrijke factor in de aanwezigheid van bepaald opvoedingsgedrag. Deze resultaten sluiten aan bij het model van Abidin (1992). Dit model stelt dat ouderlijke stress het gevolg is van een samenspel van verschillende factoren die hierbij een rol spelen, en dat er sprake is van zowel een verband tussen deze factoren en het opvoedingsgedrag als van een direct verband tussen opvoedingsstress en opvoedingsgedrag. De aanwezigheid van bepaalde beschermings- en risicofactoren in een gezin met een kind met een visuele beperking maakt dat de ouders meer of minder opvoedingsstress ervaren (Tröster, 2001, Abidin, 1992). Huidig onderzoek maakt voor een deel inzichtelijk welke gezins- en ouderkenmerken dienen als protectieve- en/of risicofactor in het ontstaan van opvoedingsstress en opvoedingsgedrag bij ouders van kinderen met een visuele beperking. Hiermee is een bijdrage geleverd aan de reeds bestaande wetenschappelijke inzichten over de opvoeding van kinderen met een visuele beperking. Om tot een goede beoordeling van de resultaten te komen dient vermeld te worden dat deze betrekking hebben op een maatschappelijk geïntegreerde onderzoeksgroep. De ouders zijn lid van FOVIG (Vereniging voor ouders van kinderen met een visuele beperking) en hebben zichzelf aangemeld om deel te nemen aan dit onderzoek. Daarnaast hebben de kinderen van de ouders die in dit onderzoek participeerden naast een visuele beperking geen bijkomende problematiek.

Opvoedingsstress en opvoedingsgedrag

Er is een redelijk groot aantal samenhangende verbanden tussen de variabelen van opvoedingstress en opvoedingsgedrag aangetoond. Een aantal factoren van opvoedingsstress spelen een belangrijke rol in het opvoedingsgedrag van ouders. Deze bevinding sluit aan bij het model van Abidin (1992), dat een direct verband tussen stress van de ouder en opvoedingsgedrag veronderstelt.

Steun vanuit het sociale netwerk wordt in de bestaande literatuur veelal beschouwd als protectieve factor bij het ontstaan van opvoedingsstress (Tröster, 2001; Abidin, 1992). In dit onderzoek vertoont Sociale steun veel samenhang met andere

opvoedingsstressfactoren en met enkele gezins- en ouderkenmerken. Er is geen factor gevonden die meespeelt in de aanwezigheid van sociale steun. Wel is duidelijk dat de aanwezigheid van steun uit de omgeving een belangrijk aspect is in de aanwezigheid van een deel van het opvoedingsgedrag. Ouders die veel steun uit het sociale netwerk ervaren kunnen de balans tussen autonomie en zelfstandigheid makkelijker vinden. Een verklaring hiervoor kan zijn dat deze ouders meer participeren in de sociale omgeving waardoor zij deze meer vertouwen. Dit kan ertoe bijdragen dat zij het kind makkelijker los kunnen laten. Omdat sociale steun in de literatuur wordt omschreven als belangrijke factor in de aanwezigheid van ouderlijke stress, is het interessant om in vervolgonderzoek aandacht te besteden aan de inhoud van de sociale steun die ouders van kinderen met een visuele beperking ondervinden, en aan welke vormen van sociale steun zij behoefte hebben. Ook zou kunnen worden onderzocht of er voor deze doelgroep specifieke factoren zijn die het wel of niet aanwezig zijn van steun uit de omgeving beïnvloeden.

Gezinskenmerken en opvoeding

Op basis van de uitkomsten van deze studie kan gesteld worden dat gezinskenmerken, zoals in dit onderzoek geoperationaliseerd, weinig tot zeer weinig samenhangen met opvoedingsstress en -gedrag. Ook fungeren gezinskenmerken hierbij nauwelijks als significante factoren. Een belangrijke vinding dient hier wel genoemd te worden. Ouders waarvan het kind zeven dagen per week thuis woont voelen zich competentter dan ouders van kinderen die één of meerdere dagen in een instelling doorbrengen. Tevens blijkt het aantal dagen dat het kind thuis doorbrengt een significant belangrijke factor in de mate waarin ouders het gevoel hebben te kunnen voldoen aan de behoeften van het kind. Een verklaring voor dit verband zou kunnen liggen in het feit dat doordat ouders meer tijd met het kind doorbrengen, zij meer vaardigheden ontwikkelen en zich daardoor competentter gaan voelen. Daarbij hebben kinderen die een deel van de week in een instelling doorbrengen vaak extra begeleiding nodig in hun ontwikkeling en dient de logeer/woonvoorziening ervoor om kinderen hierin extra te ondersteunen en ouders te ontlasten van – en te ondersteunen bij de opvoedingstaak. Dit kan bij ouders teweeg brengen dat zij zich minder competent voelen. Hier ligt een goede ingang voor de praktische begeleiding van deze gezinnen. Hulpverleners zouden, met deze kennis, meer alert kunnen zijn op signalen van ouders die wijzen op onzekerheid over de eigen opvoedingsvaardigheden en hier passende begeleiding voor kunnen bieden.

Het geringe verband van gezinskenmerken en opvoedingsstress en -gedrag ligt niet geheel in de lijn der verwachting, aangezien gezinskenmerken van invloed werden geacht op het ontstaan van opvoedingsstress en -gedrag (Kievit et al., 2002; Cummings et al., 2000). Deze uitkomst zou kunnen worden verklaard door de verdeling van de participanten over de verschillende subgroepen (Zie tabel 2.1 voor deze verdeling).

Sommige subgroepen bevatten in dit onderzoek een redelijk klein aantal respondenten, wat de resultaten beïnvloed zou kunnen hebben. Daarnaast zijn gezinskenmerken in dit onderzoek gemeten met vier variabelen. Mogelijk zijn er andere gezinsfactoren die wel relateren aan opvoedingsstress en -gedrag van ouders. Er kan gedacht worden aan scheiding van ouders, nieuwe partners, SES of culturele achtergrond. De verzamelde gegevens van dit onderzoek zijn niet toereikend genoeg om hier helderheid over te krijgen. Dit zijn interessante mogelijkheden voor toekomstig onderzoek. Abidin (1992) noemt gezinskenmerken overigens niet als mogelijke determinanten van opvoedingsstress en -gedrag. De resultaten van huidig onderzoek sluiten hierbij aan.

Ouderkenmerken en opvoeding

Een redelijk groot aantal ouderkenmerken blijkt samen te hangen met opvoedingsstress- en gedrag. Vooral Huwelijkssatisfactie en Algemeen welbevinden vertonen samenhang met een groot aantal variabelen van deze twee begrippen. Tevens kan Huwelijkssatisfactie in de aanwezigheid van een groot aantal opvoedingsstress- en opvoedingsgedragfactoren worden beschouwd als belangrijke factor. Een hoge waardering van de huwelijksrelatie bevordert het gevoel van opvoedingscompetentie. Wellicht zorgt een goede huwelijksrelatie ervoor dat ouders steun bij elkaar vinden in de opvoeding waardoor het gevoel van competentie wordt vergroot. Ook zorgt dit ervoor dat er meer steun uit de sociale omgeving wordt ervaren, en dat ouders meer responsiviteit in het opvoedingsgedrag vertonen. Een lage waardering van de huwelijksrelatie hangt samen met een hogere mate van depressieve gevoelens bij de ouder en zorgt dat ouders meer moeite hebben met de verdeling van opvoedingstaken. Het is denkbaar dat een lagere kwaliteit van het huwelijk veelal gepaard gaat met zorgen en stress, waardoor ouders meer depressieve gevoelens ervaren en minder responsief kunnen zijn naar het kind. Ouders die hoog scoren op Huwelijkssatisfactie zouden meer open kunnen staan voor signalen van het kind en hier makkelijker op reageren dan ouders die hun huwelijksrelatie minder goed beoordelen. Geconcludeerd kan worden dat de kwalitatieve waardering van de huwelijksrelatie een belangrijke factor is in de aanwezigheid van opvoedingsstress, onder andere voor de factor Sociale steun. Ook voor de mate van Rolrestrictie lijkt Huwelijkssatisfactie een belangrijke factor.

Een hoog algemeen welbevinden van de ouder gaat samen met een lage mate van depressieve gevoelens en rolrestrictie en een toename van sociale steun. De samenhang tussen Algemeen welbevinden en Rolrestrictie moet met enige voorzichtigheid worden geïnterpreteerd vanwege de lage betrouwbaarheid van de schaal Rolrestrictie. Ondanks de samenhang van het Algemeen welbevinden met deze opvoedingsstressfactoren, blijkt deze factor geen significante rol te spelen in het ontstaan van opvoedingsstress. Algemeen welbevinden en Huwelijkssatisfactie en een aantal vormen van opvoedingsstress gaan veelal samen. Uit onderzoek van Van

Wieringen (2008) blijkt dat de ouders van deze doelgroep de partnerrelatie en het algemeen welbevinden als goed beoordelen. Interessant zou zijn om inzicht te krijgen in welke factoren hieraan bijdragen. Mogelijk draagt het opvoeden van een kind met een (visuele) beperking met zich mee dat de verbondenheid tussen de opvoeders toeneemt en daarmee de huwelijkssatisfactie verhoogt.

Een derde ouderkenmerk dat samenhang vertoont met opvoedingsstress en -gedrag is de aanwezigheid van een visuele beperking bij één van de ouders. Deze groep ouders ervaart minder steun uit de omgeving. Met de gegevens van dit onderzoek kan hier geen verklaring voor worden geven, maar er is een aantal mogelijkheden. Een eerste verklaring zou kunnen zijn dat deze ouders, als gevolg van de eigen beperking, een minder groot sociaal netwerk hebben opgebouwd waaruit zij steun kunnen ontvangen. Mocht deze suggestie kloppen dan zou het waardevol zijn om (in de praktische begeleiding van deze gezinnen) na te gaan hoe de steun uit het sociale netwerk van ouders met een visuele beperking vergroot kan worden. Immers, steun uit de omgeving fungeert als buffer voor de mate van stresservaring van ouders (Tröster, 2001; Abidin, 1992). Een andere verklaring kan zijn dat deze ouders, juist vanwege hun visuele beperking en eigen (levens)ervaring hiermee, minder beroep doen op de omgeving. Zij beschikken mogelijk zelf over voldoende capaciteiten en middelen waardoor zij minder steun vragen aan de omgeving. Tevens blijkt dat deze groep ouders minder voldoening uit de opvoeding halen dan ouders zonder visuele beperking. Dit hoeft niet te betekenen dat ouders waarvan één een visuele beperking heeft in het geheel geen, of zeer weinig voldoening uit de opvoeding halen. Wellicht valt in dit onderzoek de opvoedingssatisfactie lager uit bij deze ouders dan bij ouders zonder visuele beperking, omdat het opvoeden van een kind met een visuele beperking voor de eerste groep vanzelfsprekender is. Ouders zonder visuele beperking zouden de opvoeding van het kind met een visuele beperking kunnen ervaren als een bijzondere zorgtaak waar zij veel voldoening uithalen.

De aanwezigheid van een visuele beperking bij één van de ouders hangt vrij sterk samen met opvoedingsgedrag. Uit dit onderzoek blijkt dat deze ouders minder responsief zijn dan ouders zonder visuele beperking. Ondanks de ervaring met de visuele beperking is het voor deze ouders lastig om signalen van het kind te bemerken en hierop te reageren. Een logische verklaring hiervoor zou kunnen liggen in de visuele beperking van de ouder. Immers, door de afwezigheid of vermindering van het eigen zicht heeft deze ouder minder middelen om signalen van het kind op te merken en vervolgens hier adequaat op te reageren. Mogelijk kan de ouder zonder visuele beperking de verminderde responsiviteit van de ouder met visuele beperking niet compenseren. Deze verklaring vraagt echter voorzichtigheid omdat met de gegevens van dit onderzoek niet met zekerheid vastgesteld kan worden of de ouder met de visuele beperking ook zelf de

vragenlijst heeft ingevuld. De aanwezigheid van een visuele beperking bij één van de ouders is wel een risico voor verminderde responsiviteit van deze groep. In de begeleiding aan gezinnen waarvan één van de ouders een visuele beperking heeft zou hier aandacht naar moeten uitgaan. De responsiviteit van de ouder draagt immers bij aan een goed verloop van de ontwikkeling van het kind (Dote-Kwan, 1995). Ouders waarvan één een visuele beperking heeft kunnen het kind makkelijker loslaten en ervaren minder beperkingen in de zelfstandigheid van het kind dan ouders zonder visuele beperking. Deze laatste groep ouders lijkt toch wat voorzichtiger in de opvoeding en is wat meer zoekende naar wat het kind zelfstandig kan en waar het nog afhankelijk is van de ouders. De visuele beperking bij één van de ouders kan als gevolg hebben dat deze ouders hier beter zicht in hebben waardoor zij de balans tussen autonomie en afhankelijkheid makkelijker weten te vinden.

4.2 Limitaties

Enkele limitaties van dit onderzoek dienen hier genoemd te worden. Ten eerste hebben twee van de onderzochte factoren een lage betrouwbaarheid. Het gaat om Overbescherming, dat valt onder opvoedingsgedrag, en Rolrestrictie, dat valt onder opvoedingsstress (zie tabel 2.2). Overbescherming is matig betrouwbaar. Deze schaal bleek alleen significant samen te hangen met de opvoedingsstressfactor Satisfactie. Rolrestrictie is niet betrouwbaar. Deze factor vertoonde significante samenhang met enkele ouderkenmerken en factoren van opvoedingsstress. Er kunnen echter geen sterke conclusies worden getrokken met betrekking tot de factor Rolrestrictie vanwege de lage betrouwbaarheid van deze schaal.

Ten tweede zijn er, gezien het theoretisch model van Abidin (1992) in figuur 1.1, meer factoren die betrokken zouden kunnen worden het onderzoek naar opvoedingsstress en -gedrag van ouders van kinderen met een visuele beperking. De dataset waarvan in dit onderzoek gebruik is gemaakt bevat niet al deze gegevens, waardoor het niet mogelijk was om alle factoren die genoemd worden in het model te betrekken in dit onderzoek.

Ten derde is in dit onderzoek gebruikt gemaakt van gegevens die met behulp van een vragenlijst zijn verzameld, welke ouders thuis hebben ingevuld. Door gebruik te maken van een methode die berust op zelfrapportage ontstaat het risico dat de verzamelde onderzoeksgegevens worden gekleurd door sociaal wenselijke antwoorden. Het is niet controleerbaar of de antwoorden van de ouders ook overeenkomen met de werkelijkheid. Het gebruik van bijvoorbeeld (video)observaties kan de problemen van mogelijke sociaal wenselijke antwoorden en oncontroleerbaarheid ondervangen, wat het onderzoek methodologisch sterker zou maken.

Tot slot is er sprake van een scheve verdeling bij de subgroepen van de respondenten. Zo is bijvoorbeeld bij 6% van de ouderparen sprake van een visuele beperking bij één van de ouders, tegenover 94% van de ouderparen waarbij dit niet het geval is (voor een volledig overzicht van de verdeling van de participanten wordt terugverwezen naar tabel 2.1 op pagina 14). Het gevolg hiervan is dat sommige subgroepen, zoals ouders waarvan één een visuele beperking heeft, in dit onderzoek zijn ondervertegenwoordigd. Daarom is voorzichtigheid geboden bij de waardering van de resultaten die betrekking hebben op deze kleine groepen, en zijn deze niet generaliseerbaar.

4.3 Aanbevelingen

Met dit onderzoek is inzicht verkregen in welke factoren een rol kunnen spelen bij de aanwezigheid van opvoedingsstress en bepaald opvoedingsgedrag van ouders van kinderen met een visuele beperking. Daarmee worden ingangen verschaft voor de praktische begeleiding van deze doelgroep. Zo blijken het algemeen welbevinden van de ouder en de waardering van de huwelijksrelatie belangrijke aspecten om bij ouders van kinderen met een visuele beperking aandacht aan te besteden. Vanwege de samenhang met opvoedingsstress en –gedrag kan gesteld worden dat naast de intensieve zorg voor het kind met een visuele beperking, het voor de ouder minstens zo belangrijk is om ook aandacht aan het eigen welbevinden en de partnerrelatie te besteden. Uit de conclusies van dit onderzoek rijzen ook nieuwe vragen op die kunnen dienen als uitgangspunt voor toekomstig wetenschappelijk onderzoek. In paragraaf 4.1 zijn al enkele suggesties gedaan, maar er is nog een aantal aanbevelingen die hier genoemd kan worden.

Ten eerste vraagt eventueel vervolgonderzoek uitbreiding van het aantal gezins- en ouderkenmerken. Zoals weergegeven in het model van Abidin (1992) zijn er nog vele factoren die betrokken kunnen worden in onderzoek naar opvoedingsstress en –gedrag van ouders van kinderen met een visuele beperking, zoals persoonlijkheid van de ouder, omgevingsfactoren en belangrijke gebeurtenissen in het leven. Dit onderzoek beperkt zich tot een gering aantal, waardoor in beperkte mate uitspraak kan worden gedaan over opvoedingsstress en –gedrag van ouders van kinderen met een visuele beperking. Ook zouden kindkenmerken goed betrokken kunnen worden in toekomstig onderzoek omdat deze zeer waarschijnlijk ook invloed uitoefenen op het (opvoedings)gedrag van ouders. Van belang zou kunnen zijn om onder andere kindkarakteristieken (persoonlijkheidskenmerken) en aard van de beperking van het kind (stabiel of progressief, vanaf geboorte blind of later) mee te nemen in toekomstig onderzoek. Ook het 'kinddomein' van de NOSI (zie paragraaf 2.3) zou geschikt zijn om meer inzicht te krijgen in de factoren die bijdragen aan opvoedingsstress bij ouders.

Ten tweede zou ook gezocht kunnen worden naar een verklaring voor het ontstaan van opvoedingsstress en opvoedingsgedrag van ouders. Dit onderzoek geeft al weer welke

ouder- en gezinskenmerken hiermee samenhangen, maar om daadwerkelijk te kunnen verklaren hoe opvoedingsstress en –gedrag ontstaan is longitudinaal onderzoek nodig. Ook dient tot de aanbeveling om diepgaand onderzoek naar de invloed van opvoedingsstress en opvoedingsgedrag van ouders op de ontwikkeling van het kind met een visuele beperking te realiseren. Hierbij is interessant om na te gaan of de scores van ouders op Autonomie, Overbescherming, Balans autonomie/zelfstandigheid en Beperkingen in zelfstandigheid ook samenhangen met de ontwikkeling van het kind op de betreffende factoren. Daarnaast is het voor de uitbreiding van wetenschappelijke en praktische kennis waardevol om in toekomstig onderzoek aandacht te besteden aan de invloed van opvoedingsstress en opvoedingsgedrag van ouders op de sociaal-emotionele ontwikkeling van kinderen met een visuele beperking. Ook hier is uitgebreid (longitudinaal) onderzoek voor nodig. In eventueel vervolgonderzoek naar opvoedingsstress en –gedrag van ouders en de ontwikkeling van het kind met een visuele beperking zou het interessant zijn om verschillen tussen kinderen met- en zonder bijkomende beperkingen, en de verschillen tussen kinderen en adolescenten te analyseren.

Tot slot zou het gevolg van een visuele beperking bij één van de ouders op de opvoeding van het kind met een visuele beperking een goed onderwerp voor verdere studies zijn. Dit onderzoek geeft al enig inzicht, maar het is duidelijk dat de kennis hierover nog meer kan worden uitgebreid.

5. Literatuur

Abidin, R.R. (1992) The Determinants of Parenting Behavior. *Journal of Clinical Psychology*, vol. 21, Issue 4. 407-412

Baird, S.M., Mayfield, P. & Baker, P. (1997) Mothers' interpretations of the behavior of their infants with visual and other impairments during interactions. *Journal of Visual Impairment & Blindness*, 91. 467-483.

Behl, D. D. & Akers, J. F. (1996) Do mothers interact differently with children who are visually impaired? *Journal of Visual Impairment & Blindness*, vol. 90, Issue 6. 501-512

Boyce, G.C. & Behl, D. (1991) Child Characteristics, Family Demographics and Family Processes: Their Effects On The Stress Experienced By Families Of Children With Disabilities. *Counselling Psychology Quarterly*, vol. 4, Issue 4. 273-289.

Brock, A.J.J.L. de, Vermulst, A.A., Gerris, J.R.M. & Abidin, R.R. (1992) *NOSI, Nijmeegse Ouderlijke Stress Index: handleiding experimentele versie*. Lisse: Swets & Zeitlinger.

Campbell, J. (2007) Understanding the Emotional Needs of Children Who Are Blind. *Journal of Visual Impairment & Blindness*, vol. 101, Issue 6. 351-355

Cantrill, H. (1965) *The pattern of human concerns*. New Jersey: Rutgers University press.

Cummings, E.M., Davies, P.T. & Campbell, S. (2000) *Developmental Psychopathology and Family Process*. New York: The Guilford Press.

Dote-Kwan, J. (1995) Impact of mothers' interactions on the development of their young visually impaired children. *Journal of Visual Impairment & Blindness*, vol. 81, Issue 1. 46-58

Gerris, J.R.M., Boxtel, D.A.A.M., Vermulst, A.A., Janssens, J.M.A.M., Van Zutphen, R.A.H., Felling, A.J.A. (1993) *Child-rearing and family in the Netherlands*. Nijmegen: ITS.

Gerrits, L.A.W., Groenendaal, J.H.A., Dekovic, M. & Noom, M.J. (1997) *Handleiding van de Nederlandse versie van de Parental Dimensions Inventory (PDI)*. Utrecht: Universiteit Utrecht, Vakgroep Pedagogiek

Gringhuis, D., Moonen, J. & Woudenberg, P., van (1996) *Kinderen die slecht zien, ontwikkeling, opvoeding, onderwijs en hulpverlening*. Houten/Diegem: Bohn Stafleu van Loghum.

Kef, S. (2006) *Omgaan met anderen en jezelf: Onderzoek naar de psychosociale ontwikkeling, sociale netwerken en opvoeding van jongeren en jongvolwassenen met een visuele beperking*. Amsterdam: Vrije Universiteit. Afdeling Orthopedagogiek.

Kerkstra, A. (1985) *Conflicthantering bij echtparen*. Academisch proefschrift. Amsterdam: VU-uitgeverij.

Kievit, Th., Tak, J.A. & Bosch, J.D. (2002) *Handboek psychodiagnostiek voor de hulpverlening aan kinderen, zesde druk*. Utrecht: de Tijdstroom

Leeuw, E.D. de (1986) *Normering van de Amsterdamse versie van de Parental Attitude Research Instrument (APARI)*. Intern Rapport Onderzoeksprogramma Opvoedingsdoelen en Opvoedingssituaties, Faculteit der Pedagogische en Onderwijskundige Wetenschappen, Universiteit van Amsterdam.

Lewis, V. (2002) *Development and Disability*. Blackwell Publishing

Leyser, Y., & Heinze, T. (2001) Perspectives of Parents of Children Who Are Visually Impaired: Implications for the Field. *Re:View, vol. 33, Issue 1*. 37-49

Leyser, Y., Heinze, A. & Kapperman, G. (1996) Stress and adaptation in families of children with visual disabilities. *Families in Society, 77*. 240-249.

Looijestijn, P. L. (2004) *Het Visueel Profiel. Een onderzoek naar visuele perceptie visuele activiteiten, participatie probleemgedrag en opvoedingskenmerken bij kinderen en jongeren met oculaire slechthoortbaarheid*. Groningen: de Stichting Kinderstudies.

Loots, G., Devisé, I. & Sermijn, J. (2003) The Interaction Between Mothers and Their Visually Impaired Infants : An Intersubjective Developmental Perspective. *Journal of Visual Impairment & Blindness, 97*. 403-416.

Loots, G. & Sloovere, M de (2005) Kinderen en jongeren met een zintuiglijke beperking. In Grietens, H., Vanderfaeillie, J., Hellinckx, W. & Ruijsenaars, W. *Handboek*

orthopedagogische hulpverlening 1: Een orthopedagogisch perspectief op kinderen en jongeren met problemen, 161-190. Leuven: Acco.

Mantel, L. (2005) *Autonomie en afhankelijkheid. De balans tussen autonomie en afhankelijkheid ervaren door ouders van adolescenten met een visuele beperking*. Amsterdam: Doctoraalscriptie Vrije Universiteit van Amsterdam.

Perez-Pereira, M. & Conti-Ramsden, G. (1999) *Language development and social interaction in blind children*. Hove: Psychology Press.

Tröster, H. (2001) Sources of Stress in Mothers Of Young Children with Visual Impairments. *Journal of Visual Impairment & Blindness*, 95. 623-637.

Webster, E.J. & Ward, L.M. (1993) *Working with parents of young children with disabilities*. San Diego: Singular Publishing Group Inc.

Wieringen, M. van (2008) *Opvoeden vanuit een specifiek oogpunt. De opvoedingsservaringen van ouders van kinderen met een visuele beperking*. Amsterdam: Masterthese Vrije Universiteit Amsterdam.

Bijlage I

- Vragenlijst voor opvoeders van jongeren met een visuele beperking.

Respondentnummer
Kind:

Beste Opvoeder,

Uw kind heeft in de afgelopen maanden meegedaan aan een interview in het kader van een onderzoek onder blinde en slechtziende jongeren in Nederland. Het interview ging over hun sociale contacten, sociale steun en hoe zij over zichzelf en hun eigen functioneren denken. Tot slot van dit interview bent u als opvoeder ook benaderd of u interesse hebt om deel te nemen aan een vragenlijst onderzoek. Al deze projecten behoren tot 1 groot onderzoeksproject dat betaald wordt door InZicht, een fonds speciaal voor onderzoek bij mensen met een visuele beperking. Het onderzoek is landelijk en we werken samen met praktijk instellingen en scholen zodat met onze resultaten ook iets gedaan kan worden.

U vindt in dit pakket zowel een vragenlijst-versie als *boekje* dat u in kunt vullen, als een vragenlijst-versie op *diskette*. U mag zelf kiezen welke van de twee u gebruikt!

De diskette is zeer simpel op te starten en in te vullen. De diskette is waarschijnlijk sneller, omdat keuzes automatisch worden gemaakt en het is wellicht leuker (en moderner) om in te vullen. U kunt bij de diskette echter niet zelf de volgorde van de onderdelen bepalen. Ook moet u in 1 sessie zonder lange onderbrekingen van meer dan 10 minuten, de vragenlijst invullen. Een bijlage met computer-tips is bijgevoegd.

Bij het invullen van het boekje kunt u wel eerst alle onderdelen bekijken en zelf bepalen waar u begint met invullen, en u kunt de taak verdelen over verschillende dagen. U moet echter goed kijken welke vragen u wel en niet hoeft in te vullen. Kiest u alstublieft zelf welke van de twee u invult, in geen geval beide invullen! Wel heel graag allebei, dus zowel het boekje als de diskette, aan ons terugsturen.

Onderdelen in de vragenlijst zijn onder andere: hoe is het voor u om een kind met een visuele beperking op te voeden, hoe kijkt u aan tegen het sociale leven van uw kind, hoe is de sfeer in uw gezin, wat vindt u van de hulpverlening/begeleiding? We hopen dat de vragen duidelijk voor u zijn. Aan het eind van de vragenlijst heeft u de mogelijkheid opmerkingen of vragen voor ons te noteren. Denkt u bij het beantwoorden van de vragen dat het telkens over uw slechtziende of blinde kind gaat, we noemen dit het doel-kind.

Indien deze vragenlijst naar twee opvoeders van 1 kind wonende op hetzelfde adres gaat, dan willen we u op het hart drukken de vragen individueel, zonder gezamenlijk overleg, in te vullen. Er zijn geen foute of goede antwoorden, meestal gaat het om uw gevoel of uw ervaring. We hopen dat u zo eerlijk mogelijk wilt zijn. Wilt u alstublieft alle vragen invullen?

Na afloop dus graag zowel de diskette als het vragenlijstboekje terugsturen naar het gratis antwoordnummer via bijgevoegde antwoordenvelop. Een postzegel is dus niet nodig. Wilt u zo snel mogelijk de vragenlijsten of diskettes invullen en terugsturen? (voor 14 januari)

Heeft u dringende vragen of opmerkingen dan kunt u deze per e-mail stellen.

In de zomer van 2005 zullen de eerste resultaten bekend zijn en kunt u een samenvatting daarvan verwachten. Het ligt in de planning om tevens een conferentie te organiseren, daar hoort u te zijner tijd meer van. Alvast heel hartelijk dank voor uw interesse en tijd, vriendelijke groet namens het onderzoeksteam,

dr Sabina Kef
s.kef@psy.vu.nl

Start Vragenlijst onder opvoeders van jongeren met een visuele beperking

Projectleider: dr S. Kef

VU Amsterdam, oktober 2004

In deze vragenlijst vindt u verschillende soorten vragen. Soms zijn dit open vragen waar u het antwoord in eigen woorden op kunt schrijven. Vaak zijn het echter een aantal beweringen. Achter elke bewering staan mogelijke antwoorden. U kunt uw mening geven door achter elke bewering één van de hokjes aan te kruisen die bij één van de mogelijke antwoorden staat.

Bijvoorbeeld:

	volkomen mee eens	enigszins mee eens	niet helemaal mee eens	absoluut niet mee eens
Kinderen moeten altijd meebeslissen over de plaats waar we met vakantie naar toe gaan	☐	☐	☒	☐

Hier is het bolletje aangekruist dat aangeeft dat u het niet helemaal eens bent met deze bewering. U mag het bolletje ook inkleuren in plaats van aankruisen.

Er zijn geen goede of foute antwoorden. Slaat u alstublieft geen enkele bewering over. Het invullen van de vragenlijst zal waarschijnlijk ruim een half uur duren.

Deel 1 Achtergrondgegevens

1. Wat is het respondent-nummer van uw kind:
(dit nummer staat rechtsboven op de brief en op de envelop)

2. Wat is de geboortedatum van uw kind: - -

3. Ik ben de:

- ☐ biologische vader
- ☐ nieuwe partner van moeder
- ☐ biologische moeder
- ☐ nieuwe partner van vader

4. Wat is uw gezinssituatie?

- ☐ twee samenwonende biologische ouders
- ☐ alleenwonende biologische ouder zonder partner
- ☐ alleenwonende biologische ouder met partner in ander huis
- ☐ samenwonende biologische ouder met nieuwe partner
- ☐ anders, namelijk

5. Indien er meerdere kinderen in het gezin zijn, welke plaats in de kinderrij heeft het blinde of slechtziende kind?

- ☐ oudste kind
- ☐ middelste kind
- ☐ jongste kind

6. Hoeveel dagen in de week bent u samen met het slechtziende of blinde kind?

7. Hoe oud bent u?

8. Hoe lang is uw kind (het doel-kind) al slechtziend of blind?

.....
.....

9. Zijn er meerdere kinderen in uw gezin blind of slechtziend?

☐ nee

☐ ja, (wie, leeftijd)

.....
.....

10. Is 1 van de opvoeders wellicht blind of slechtziend?

☐ nee

☐ ja

Deel 2 Sociale steun voor doelkind

1. In dit onderdeel volgen vragen over hoe het met uw kind gaat op het gebied van de sociale contacten en het omgaan met anderen in het algemeen. We zijn vooral in uw ervaring en mening geïnteresseerd.

De eerste vraag luidt: Wat voor beeld heeft u van de sociale contacten van uw slechtziende of blinde kind?

.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....

2. Hoeveel vrienden/vriendinnen heeft uw kind ongeveer? Noem een aantal, dat zullen wij als gemiddelde behandelen.

		Heel weinig	Weinig	Met enige regelmaat	Vaak	Heel veel
3	In hoeverre begeleidt u uw kind op dit moment in zijn/haar sociale contacten?	☐	☐	☐	☐	☐

		Veel zorgelijker	Zorgelijker	Vergelijkbaar	Beter	Veel beter
4	Hoe is het sociaal functioneren van uw kind vergeleken met dat van niet gehandicapte leeftijdgenoten, voor zover u daar zicht op hebt.	☐	☐	☐	☐	☐

5. Wat is in uw ervaring de invloed van het slecht zien op het sociaal functioneren van uw kind?

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

6. Wat is in het verleden een gouden tip, een goede stimulans of een goede aanbeveling voor het sociaal functioneren van uw kind geweest?

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

7. Wat is (in het verleden, nu of voor de toekomst) een zorgwekkend punt voor de sociale ontwikkeling van uw kind geweest?

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

		Geen zorgen	Soms zorgen	Vaak zorgen	Vrijwel altijd zorgen	Altijd zorgen
8	In hoeverre maakt u zich zorgen over de sociale ontwikkeling van uw kind? Kies het antwoord dat het beste bij u past.	☐	☐	☐	☐	☐

		Nooit of bijna nooit	soms	Bijna altijd
9	In hoeverre steunt u uw kind bij praktische zaken. Bijvoorbeeld ergens naar toe brengen, helpen bij klusjes etc. Kies het antwoord dat het beste bij uw situatie past.	☐	☐	☐
10	In hoeverre steunt u uw kind bij emotionele zaken. Bijvoorbeeld troosten bij verdriet, er voor je kind zijn als hij/zij het moeilijk heeft, naar je kind luisteren. Kies het antwoord dat het beste bij uw situatie past.	☐	☐	☐

		Heel erg tevreden	Erg tevreden	Wel tevreden	Niet zo tevreden	Niet tevreden
11	Hoe tevreden bent u zelf over de steun/hulp die u krijgt van anderen bij praktische zaken?	☐	☐	☐	☐	☐
12	Hoe tevreden bent u zelf over de steun/hulp die u krijgt van anderen bij emotionele problemen?	☐	☐	☐	☐	☐

		Nooit	1 keer per maand of minder	Paar keer per maand	Elke week	Vrijwel elke dag
13	Hoe vaak praat u met uw kind over de geestelijke/psychische gevolgen van het slechter zien? We bedoelen bij deze vraag dus niet de lichamelijke gevolgen van het slechter zien.	☐	☐	☐	☐	☐

Deel 3 **Meerdere kinderen opvoeden**

Hierna volgen uitspraken over de manier waarop u met elk kind in uw gezin omgaat. Heeft u maar 1 kind, dan kunt u deze vragen overslaan en verder gaan met deel 4 op de volgende bladzijde.

Bij de uitspraken over het opvoeden van meerdere kinderen in uw gezin is het de bedoeling dat u bij de antwoorden aangeeft of u iets voor alle kinderen op dezelfde wijze doet, of de uitspraak misschien meer klopt voor uw blinde of slechtziende kind (is doel-kind), of dat de uitspraak misschien minder klopt voor uw blinde of slechtziende kind.

Kies het antwoord dat het beste bij uw situatie past.

		Klopt veel meer voor broer/zus	Klopt iets meer voor broer/zus	Klopt voor alle kinderen evenveel	Klopt iets meer voor doel-kind	Klopt veel meer voor doel-kind
1	Ik ben trots op mijn kinderen	☐	☐	☐	☐	☐
2	Ik vind het leuk om bij mijn kinderen te zijn	☐	☐	☐	☐	☐
3	Ik weet van mijn kinderen hoe ze denken en hoe ze zich voelen	☐	☐	☐	☐	☐
4	Ik heb belangstelling voor mijn kinderen	☐	☐	☐	☐	☐
5	Ik trek mijn kinderen voor	☐	☐	☐	☐	☐
6	Ik ben streng voor mijn kinderen	☐	☐	☐	☐	☐
7	Ik geef mijn kinderen straf	☐	☐	☐	☐	☐
8	Ik geef mijn kinderen de schuld	☐	☐	☐	☐	☐
9	Ik gebruik regels voor mijn kinderen	☐	☐	☐	☐	☐

Deel 4 Opvoedingsgedrag

In deze vragenlijst leest u een aantal uitspraken over opvoeding. Wilt u bij elke uitspraak aangeven in welke mate deze van toepassing is op u en uw blinde of slechtziende kind (doel-kind).

		Helemaal mee oneens	Tamelijk mee oneens	Beetje mee oneens	Beetje mee eens	Tamelijk mee eens	Helemaal mee eens
1	Als het niet zo goed met mijn kind gaat, dan lukt het mij om mijn kind te troosten	☐	☐	☐	☐	☐	☐
2	Ik moedig mijn kind regelmatig aan dingen te onderzoeken	☐	☐	☐	☐	☐	☐
3	Soms duurt het zo lang voordat ik de kans krijg te reageren op een overtreding van mijn kind dat ik het gewoon laat zitten	☐	☐	☐	☐	☐	☐
4	Als mijn kind verdrietig is of ergens mee zit, dan heb ik dat in de gaten	☐	☐	☐	☐	☐	☐
5	Ik laat mijn kind veel nieuwe dingen uitproberen, ook al is de afloop van deze dingen heel onzeker	☐	☐	☐	☐	☐	☐
6	Soms heb ik gewoon niet de energie om mijn kind zich te laten gedragen zoals het hoort	☐	☐	☐	☐	☐	☐
7	Ik weet precies wanneer mijn kind het ergens moeilijk mee heeft	☐	☐	☐	☐	☐	☐
8	Ik moedig mijn kind vaak aan zelf na te denken over het leven	☐	☐	☐	☐	☐	☐
9	Mijn kind weet mij vaak over te halen haar/hem lichter te straffen dan ik van plan was	☐	☐	☐	☐	☐	☐
10	Ik help mijn kind goed als zij/hij het moeilijk heeft.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
11	Ik leer mijn kind dat zij/hij zelf verantwoordelijk is voor wat er met haar/hem gebeurt	☐	☐	☐	☐	☐	☐

		Helemaal mee oneens	Tamelijk mee oneens	Beetje mee oneens	Beetje mee eens	Tamelijk mee eens	Helemaal mee eens
12	Mijn kind overtuigt mij om van gedachten te veranderen nadat ik haar/zijn verzoek afgewezen heb	☐	☐	☐	☐	☐	☐
13	Als mijn kind ergens over piekert of verdrietig is, dan begrijp ik wat er aan de hand is	☐	☐	☐	☐	☐	☐
14	Ik laat mijn kind zelf veel beslissingen nemen.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
15	Ik heb weinig of geen moeite met het volhouden van regels voor mijn kind, zelfs als er familie (ook grootouders) bij is	☐	☐	☐	☐	☐	☐
16	Ik weet heel goed wat mijn kind wil of voelt	☐	☐	☐	☐	☐	☐
17	Ik laat mijn kind haar/zijn problemen vaak zelf oplossen	☐	☐	☐	☐	☐	☐
18	Zodra ik besloten heb hoe ik om moet gaan met slecht gedrag van mijn kind, dan houd ik mij daar ook aan	☐	☐	☐	☐	☐	☐
19	Ik kan goed met mijn kind over alles praten	☐	☐	☐	☐	☐	☐
20	Ik moedig mijn kind aan om onafhankelijk van mij te zijn	☐	☐	☐	☐	☐	☐
21	Ik dreig alleen met een straf, als ik zeker weet dat ik die ook ga uitvoeren	☐	☐	☐	☐	☐	☐
22	Als ik met mijn kind over haar/zijn problemen praat, dan help ik mijn kind echt	☐	☐	☐	☐	☐	☐
23	Ik zet altijd door met het disciplineren van mijn kind, ongeacht hoe lang het duurt	☐	☐	☐	☐	☐	☐

In hoeverre bent u het eens met de volgende serie uitspraken ? U kunt nu kiezen uit 4 antwoordmogelijkheden.

		volkomen mee eens	enigszins mee eens	niet helemaal mee eens	absoluut niet mee eens
1	Ouders moeten initiatieven van hun kinderen stimuleren	☐	☐	☐	☐
2	Ik moet proberen om alle kleine teleurstellingen, waarmee een kind in zijn leven te maken krijgt, voorkomen	☐	☐	☐	☐
3	Hoe eerder een kind zelfstandig wordt en zich losmaakt van zijn ouders, hoe beter het is	☐	☐	☐	☐
4	Ik heb er recht op om alles te weten wat er in mijn kind omgaat	☐	☐	☐	☐
5	Kinderen moeten zo vlug mogelijk leren om alles zelf op te knappen	☐	☐	☐	☐
6	Je moet voorkomen dat kinderen het moeilijk krijgen, want dan verliezen ze de moed	☐	☐	☐	☐
7	Kinderen mogen een eigen mening hebben	☐	☐	☐	☐
8	Een kind mag geen geheimen hebben voor vader of moeder	☐	☐	☐	☐
9	Ik moet mijn kinderen leren hun eigen beslissingen te nemen.	☐	☐	☐	☐
10	Het is slecht voor kinderen als ze lang afhankelijk van je blijven	☐	☐	☐	☐

Bij de volgende uitspraken kunt u aangeven hoeveel u van die dingen weet in het leven van uw blinde of slechtziende kind: niets, weinig, veel of alles. Hoeveel weet u van:

		niets	weinig	veel	alles
1	Wie de vrienden van uw kind zijn	☐	☐	☐	☐
2	Waar uw kind zijn/haar geld aan uitgeeft	☐	☐	☐	☐
3	Waar uw kind is na schooltijd	☐	☐	☐	☐
4	Waar uw kind naar toe gaat als zij/hij uitgaat	☐	☐	☐	☐
5	Wat uw kind doet in haar/zijn vrije tijd	☐	☐	☐	☐
6	Wat voor cijfers uw kind op school krijgt	☐	☐	☐	☐

Nu volgen vragen over de mate van zelfstandigheid van uw kind, waarbij vooral uw gevoelens centraal staan.

1. Vanaf welke leeftijd mag uw kind alleen thuis blijven wanneer de ouders een weekend weggaan?

----- jaar

2. Vanaf welke leeftijd mag uw kind zonder ouders of andere volwassenen op vakantie?

----- jaar

3. Vanaf welke leeftijd met uw kind zelf kiezen wat voor kleren hij/zij draagt?

----- jaar

		Helemaal mee eens	Beetje mee eens	Neutraal	Beetje mee oneens	Helemaal mee oneens
1	Mijn kind mag alleen naar een sportclub/vereniging	☐	☐	☐	☐	☐
2	Mijn kind mag alleen naar een plaats waar hij/zij nog nooit is geweest	☐	☐	☐	☐	☐
3	Mijn partner/medeopvoeder en ik zijn het altijd eens over beslissingen aangaande zelfstandigheid	☐	☐	☐	☐	☐
4	Mijn kind kan minder zelfstandig doen dan hij/zij zelf zou willen	☐	☐	☐	☐	☐
5	Mijn kind en ik verschillen vaak van mening over de mate van zelfstandigheid	☐	☐	☐	☐	☐
6	Mijn kind kan minder zelfstandig dan ik vind dat hij/zij zou moeten kunnen	☐	☐	☐	☐	☐
7	Ik denk dat mijn kind minder mag dan een goedziend kind	☐	☐	☐	☐	☐
8	Ik denk dat mijn kind voldoende zelfstandig is voor zijn/haar leeftijd	☐	☐	☐	☐	☐
		Helemaal	Beetje	Neutraal	Beetje mee	Helemaal

		mee eens	mee eens		oneens	mee oneens
9	Ik laat mijn kind altijd bellen als hij/zij ergens is aangekomen	☐	☐	☐	☐	☐
10	Ik denk dat het veel moeilijker is een kind met een visuele beperking zelfstandig te laten worden dan een niet gehandicapt kind	☐	☐	☐	☐	☐
11	Ik denk dat mijn kind vindt dat hij/zij meer zelfstandig kan dan ik toelaat	☐	☐	☐	☐	☐
12	Ik moet erg veel regelen om mijn kind zelfstandig te laten zijn	☐	☐	☐	☐	☐
13	Ik vind het door de visuele beperking moeilijk om mijn kind steeds meer los te laten	☐	☐	☐	☐	☐
14	Door de visuele beperking van mijn kind zijn er veel beperkingen in het zelfstandig zijn	☐	☐	☐	☐	☐
15	Het leeftijdsadequaate handelen wordt nauwelijks beïnvloed door de visuele beperking	☐	☐	☐	☐	☐

16. Hoe zorgt u ervoor dat uw kind ondanks de blindheid/slechtziend toch zelfstandig kan zijn?

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

17. Uw kind heeft door de visuele beperking misschien langer of altijd steun of hulp nodig. Aan de andere kant wilt u dat uw kind in de puberteit leert zelfstandig te worden en zal uw kind dit ook zelf willen. Het is dus zoeken naar een balans tussen die twee: afhankelijk zijn en zelfstandig zijn.

Hoe is de relatie tussen het afhankelijk zijn en het zelfstandig zijn bij u en uw kind?

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

		Heel erg moeilijk kan loslaten	Een beetje moeilijk kan loslaten	Neutraal	Makkelijk kan loslaten	Heel erg makkelijk kan loslaten
18	In het zoeken naar een balans tussen afhankelijkheid en zelfstandigheid, kunt u zeggen dat u uw kind daarbij:	O	O	O	O	O

19. Hoe is het zoeken naar de balans tussen afhankelijkheid en zelfstandigheid nu in de puberteit vergeleken met hoe dat was in de kindertijd?

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

20. Welke factoren zijn naar uw mening van invloed op het bevorderen van de zelfstandigheid van uw kind?

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Deel 5 **Uw relatie**

Als u samen met een partner uw slechttiende of blinde kind opvoedt, wilt u dan de volgende 7 vragen beantwoorden? Indien u de enige opvoeder bent in het leven van uw kind, dan kunt u deze vragen overslaan en verder gaan bij deel 6 onderaan deze bladzijde.

In hoeverre bent u het met onderstaande uitspraken over de kwaliteit van uw relatie eens? U kunt kiezen uit een schaal van 6 antwoordmogelijkheden.

I

		helemaal mee oneens	tamelijk mee oneens	beetje mee oneens	beetje mee eens	tamelijk mee eens	helemaal mee eens
1	Zoals we nu met elkaar omgaan, zou ik altijd wel bij mijn partner willen blijven	☐	☐	☐	☐	☐	☐
2	Ik ben nu veel minder tevreden over hoe mijn partner en ik met elkaar omgaan dan vroeger	☐	☐	☐	☐	☐	☐
3	Ik had meer van de relatie met mijn partner verwacht	☐	☐	☐	☐	☐	☐
4	De relatie met mijn partner vind ik in weinig opzichten geslaagd	☐	☐	☐	☐	☐	☐
5	Als ik opnieuw zou mogen kiezen, zou ik dezelfde partner kiezen	☐	☐	☐	☐	☐	☐
6	Ik vind eigenlijk dat de relatie met mijn partner beter zou moeten zijn	☐	☐	☐	☐	☐	☐
7	Ik ben in het algemeen ontevreden over de relatie met mijn partner	☐	☐	☐	☐	☐	☐

Deel 6 **Hoe voelt u zich?**

We zouden graag willen weten hoe u zich voelt. Het is de bedoeling dat u dat aangeeft door hieronder een cijfer te kiezen. Een '10' betekent dat het heel erg goed met u gaat. Een '1' betekent dat het heel erg slecht met u gaat. Wilt u het cijfer kiezen dat het meest op u van toepassing is?

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

Deel 7 Beleving van het gezinsleven

Voorgaande vragenlijsten gingen veelal over opvoeding en uw feitelijke aanpak van de opvoeding. Nu volgen een aantal vragen over u als opvoeder, over uw kind en over uw beleving van de opvoedings-situatie. Denk niet te lang na, het eerste wat u denkt kunt u invullen. U kunt hierbij kiezen uit 6 antwoordmogelijkheden die bovenaan de tabel staan.

		helemaal mee oneens	tamelijk mee oneens	beetje mee oneens	beetje mee eens	tamelijk mee eens	helemaal mee eens
1	Ik heb het idee dat ik de zorg van mijn kind goed in de hand heb	☐	☐	☐	☐	☐	☐
2	Ik vind dat je als opvoeder eerst voor je kind moet zorgen en dan pas voor jezelf	☐	☐	☐	☐	☐	☐
3	Er zijn weinig mensen waar ik echt vertrouwen in heb dat ze me zullen helpen	☐	☐	☐	☐	☐	☐
4	Sinds ik mijn kind heb ben ik te weinig meer in de gelegenheid geweest om andere, nieuwe dingen te doen	☐	☐	☐	☐	☐	☐
5	Vaak begrijp ik mijn kind niet	☐	☐	☐	☐	☐	☐
6	Mijn kind opvoeden is moeilijker dan ik verwacht had	☐	☐	☐	☐	☐	☐
7	Er zijn nogal wat dingen in mijn leven die me dwars zitten	☐	☐	☐	☐	☐	☐
8	Mijn kind gaat te weinig vertrouwelijk met me om	☐	☐	☐	☐	☐	☐
9	Het vervelende van de opvoeding is dat je voor het merendeel bezig bent met het verzorgen van kleren, eten en drinken	☐	☐	☐	☐	☐	☐
10	Volgens mij ben ik anderen nogal eens tot last	☐	☐	☐	☐	☐	☐
11	Opvoeding van kinderen is voor mij een dankbaar onderwerp van gesprek	☐	☐	☐	☐	☐	☐
		helemaal	tamelijk	beetje	beetje	tamelijk	helemaal

		mee oneens	mee oneens	mee oneens	mee eens	mee eens	mee eens
12	Soms denk ik dat ik niet zo'n hechte band heb met mijn kind	☐	☐	☐	☐	☐	☐
13	Door de opvoeding kom ik niet meer toe aan de dingen die voor mij persoonlijk erg belangrijk zijn	☐	☐	☐	☐	☐	☐
14	Als ik een baby zie, wil ik die even knuffelen	☐	☐	☐	☐	☐	☐
15	Het opvoeden van mijn kind stelt me nogal eens voor problemen	☐	☐	☐	☐	☐	☐
16	Ik kan geen beslissingen nemen zonder hulp	☐	☐	☐	☐	☐	☐
17	Opvoeden van kinderen is de mooiste taak die een mens zich kan wensen	☐	☐	☐	☐	☐	☐
18	Er is eigenlijk niemand die mij eerlijk commentaar kan geven over de manier waarop ik mijn problemen aanpak	☐	☐	☐	☐	☐	☐
19	Soms baal ik van mezelf	☐	☐	☐	☐	☐	☐
20	Ik word zenuwachtig wanneer mijn kind te vertrouwelijk met me om wil gaan	☐	☐	☐	☐	☐	☐
21	Ik merk dat ik niet zo goed in staat ben voor mijn kind te zorgen als ik dacht	☐	☐	☐	☐	☐	☐
22	Als ik vroeg in de ochtend ergens naar toe moet, is het erg moeilijk mensen te vinden om mij te brengen	☐	☐	☐	☐	☐	☐
23	Soms zie ik het nut van het leven niet in	☐	☐	☐	☐	☐	☐
24	Het ouderschap over dit kind is moeilijker dan ik dacht dat het zou zijn	☐	☐	☐	☐	☐	☐
		helemaal	tamelijk	beetje	beetje	tamelijk	helemaal

		mee oneens	mee oneens	mee oneens	mee eens	mee eens	mee eens
25	Ik heb minder hechte en warme gevoelens voor mijn kind dan ik verwacht had	☐	☐	☐	☐	☐	☐
26	Vaak als ik andere ouders met hun kinderen bezig zie dan denk ik: zo'n vader of moeder zou ik ook willen zijn	☐	☐	☐	☐	☐	☐
27	Het belang van het kind moet bij de ouders voor alles gaan	☐	☐	☐	☐	☐	☐
28	Ik vind het moeilijk te begrijpen wat mijn kind wil	☐	☐	☐	☐	☐	☐
29	Hoe ik ook mijn best doe, soms heb ik het gevoel dat ik de zaak niet goed in de hand kan houden	☐	☐	☐	☐	☐	☐
30	Het mooiste van opvoeden van kinderen is, dat je jezelf terugvindt in je kind(eren)	☐	☐	☐	☐	☐	☐
31	Er zijn weinig mensen op wie ik een beroep kan doen als ik een paar uur een auto zou moeten lenen	☐	☐	☐	☐	☐	☐
32	Wat ik ook doe, het lukt me toch niet	☐	☐	☐	☐	☐	☐
33	Als er ruzie in ons gezin is, kan ik gemakkelijk andere mensen vinden om erover te praten	☐	☐	☐	☐	☐	☐
34	Het lukt me meestal wel mijn kind iets te laten doen of iets te verbieden	☐	☐	☐	☐	☐	☐
35	Door je kind(eren) moet je je eigen plannen voor de toekomst steeds weer bijstellen	☐	☐	☐	☐	☐	☐
36	Ik ben volgens mij een minder dan gemiddelde opvoeder	☐	☐	☐	☐	☐	☐
		helemaal	tamelijk	beetje	beetje	tamelijk	helemaal

		mee oneens	mee oneens	mee oneens	mee eens	mee eens	mee eens
37	Mijn kind en ik hebben een goede band	☐	☐	☐	☐	☐	☐
38	Als ouder/opvoeder twijfel ik of ik de meeste situaties goed aankan	☐	☐	☐	☐	☐	☐
39	Door bezig te zijn met de opvoeding van mijn kind(eren) blijf ik jong	☐	☐	☐	☐	☐	☐
40	Het is voor mij moeilijk om mijn kind volledig te vertrouwen	☐	☐	☐	☐	☐	☐
41	Door je kinderen kun je je leven niet meer indelen zoals je wilt	☐	☐	☐	☐	☐	☐
42	Als ik uit zou willen gaan, kan ik gemakkelijk mensen vinden die meegaan	☐	☐	☐	☐	☐	☐
43	Als er in mijn gezin problemen zijn, dan zijn er weinig vrienden of vriendinnen die mij een goed advies kunnen geven	☐	☐	☐	☐	☐	☐
44	Ik heb veel meer problemen met het grootbrengen van mijn kind dan ik verwacht had	☐	☐	☐	☐	☐	☐
45	Bij een goede opvoeder komt het kind altijd op de eerste plaats	☐	☐	☐	☐	☐	☐
46	Ik heb vaak een slechte bui zonder dat ik weet hoe het komt	☐	☐	☐	☐	☐	☐
47	Wanneer er iets met mijn kind aan de hand is, zoals ziekte of ziekenhuisopname, twijfel ik aan mijn vaardigheden als ouder	☐	☐	☐	☐	☐	☐
48	Kinderen opvoeden is een dankbare taak	☐	☐	☐	☐	☐	☐
		helemaal	tamelijk	beetje	beetje	tamelijk	helemaal

		mee oneens	mee oneens	mee oneens	mee eens	mee eens	mee eens
49	Als ik met problemen over de opvoeding zit, zijn er weinig mensen waarvan ik hulp kan krijgen	☐	☐	☐	☐	☐	☐
50	Soms heb ik zo'n slechte bui, dat niemand mij kan opvrolijken	☐	☐	☐	☐	☐	☐
51	Een goede opvoeder krijgt een gevoel van trots en warmte wanneer hij/zij over zijn/haar kind(eren) praat	☐	☐	☐	☐	☐	☐
52	Ik voel me vaak overbodig	☐	☐	☐	☐	☐	☐
53	Ik vind het opvoeden van kinderen zeer bevredigend voor mijn persoonlijk leven	☐	☐	☐	☐	☐	☐
54	Ik zie het vaak niet meer zitten	☐	☐	☐	☐	☐	☐
55	Ik heb vaak het gevoel dat ik de dingen niet zo goed aankan	☐	☐	☐	☐	☐	☐
56	Ik maak me zorgen dat mijn kind niet echt van me houdt	☐	☐	☐	☐	☐	☐
57	Ik geniet ervan ouder en opvoeder te zijn	☐	☐	☐	☐	☐	☐

Deel 8 Hulpverlening: inhoud, verwachting en satisfactie

1. De volgende serie vragen gaat over mogelijke hulpverlening of begeleiding die u of uw kind op het gebied van sociale en psychologische onderwerpen hebt ontvangen. Het gaat hierbij om de laatste 5 jaar.

Eerst volgen wat vragen over of u begeleiding hebt gekregen, wanneer en van wie. Daarna volgen vragen over wat uw verwachting bij die begeleiding was en hoe tevreden u bent.

Heeft u of uw kind in de afgelopen 5 jaar sociale of psychologische adviezen/begeleiding van een hulpverlener/leerkracht gehad?

- ☐ ja, begeleiding gehad
- ☐ nee, helemaal geen begeleiding gehad. U mag door naar Deel 9

2. Kunt u beschrijven wat voor vormen van hulp of begeleiding u of uw kind de afgelopen 5 jaar hebben gehad. (Denk hierbij aan: wat voor begeleiding, door welke professie, hoe lang)

3. Voor de meest recente ontvangen hulpverlening (of de meest langdurige hulpverlening als de meest recente zeer kort van aard was), willen we vragen hoe tevreden u ermee was.

Over welke hulpverlening worden de tevredenheidsvragen die hierna volgen beantwoord?

		Helemaal mee eens	Beetje mee eens	Neutraal	Beetje mee oneens	Helemaal mee oneens
4	De wijze waarop informatie en hulp wordt aangeboden, tast de eigenwaarde van mensen aan	☐	☐	☐	☐	☐
5	De wijze waarop informatie en hulp wordt aangeboden, helpt mensen met problemen echt verder	☐	☐	☐	☐	☐
6	De wijze waarop informatie en hulp wordt aangeboden, maakt dat de hulpverlening voor iedereen gemakkelijk toegankelijk is	☐	☐	☐	☐	☐
7	Wat ik verwacht had van de hulpverlening is uitgekomen	☐	☐	☐	☐	☐
8	Ik ben tevreden met de hulpverlening	☐	☐	☐	☐	☐
9	Ik zie/zag vooruitgang in het gedrag	☐	☐	☐	☐	☐

	Nee, beslist niet	Nee, ik denk van niet	Ja, ik denk van wel	Ja, zeker
10. Stel dat een van uw vrienden dezelfde steun nodig heeft, zou u dan deze ondersteuning aanbevelen?	☐	☐	☐	☐

	Teveel	Eerder teveel dan te weinig	Genoeg	Eerder te weinig dan teveel	Te weinig
11. Wat vindt u van de hoeveelheid hulp die u of uw kind heeft gekregen?	☐	☐	☐	☐	☐

Deel 9 **Tot slot**

Heeft u nog opmerkingen, vragen, tips voor de onderzoekers maar ook voor mensen die werken in de begeleiding of het onderwijs voor blinden en slechtzienden? Op deze plek in de vragenlijst heeft u de mogelijkheid deze op te schrijven zodat we er wat mee kunnen gaan doen. U kunt evt. op de achterkant van deze bladzijde verdergaan. We willen u danken voor uw tijd en moeite om mee te werken aan dit onderzoek!

Zou u in de toekomst weer mee willen werken aan een onderzoek?

- ☐ ja
- ☐ nee, want